

Redefining the Cycle of Underdevelopment of Small Iranian Cities (A Grounded Theory approach)

Mahdi Bornafar ^{1*}

1. Assistant Professor of the Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Art, University of Guilan, Rasht, Iran,

Highlights:

Grounded model of underdevelopment in small Iranian cities integrates economic, environmental, governance, and social factors, advancing urban planning with sustainable intervention frameworks.

This research identifies self-reinforcing underdevelopment cycles and proposes multi-sectoral strategies to enhance resilience and regional balance in climate-vulnerable small cities.

ARTICLE INFO

EXTENDED ABSTRACT

UPK, 2025

VOL. 9, Issue 3, PP, 1-23

Received: 14 Aug 2025

Accepted: 22 Sep 2025

Article Type:

Research article

Keywords: Small cities, Underdevelopment, Regional development, Grounded Theory

Cite this article:

Bornafar, M. (2025). Redefining the Cycle of Underdevelopment of Small Iranian Cities (A Grounded Theory approach). Urban Plan Knowl, 9(3), 1-23.

DOI:

[10.22124/upk.2025.31382.2053](https://doi.org/10.22124/upk.2025.31382.2053)

Introduction: Globally, urbanization trends forecast that by 2050 nearly 68% of the world population will live in urban areas, intensifying pressures on cities and heightening the vulnerability of smaller urban systems (Sharma et al., 2025). Simultaneously, small cities play a critical role in regional balance by absorbing rural migration, preserving local culture, and enabling sustainable development patterns. Despite their importance, small cities struggle with endogenous and exogenous barriers, including weak governance, poor infrastructure, shrinking financial resources, and the adverse impacts of climate change such as drought, water scarcity, and environmental degradation (Diaz et al., 2024; Sassenou et al., 2024). Small Iranian cities face complex development challenges that have received limited scholarly attention compared to larger urban centers. These challenges necessitate a grounded, evidence-based exploration of their development dynamics to inform appropriate interventions. This study aims to redefine the underdevelopment cycle of small cities in Iran through a qualitative grounded theory approach, yielding insights into the structural conditions, causal factors, consequences, and strategic solutions relevant to these urban contexts.

Methodology: This research employs a qualitative methodology based on grounded theory to develop a context-sensitive conceptual model. Data were collected through semi-structured interviews with 16 regional planning specialists who hold extensive academic and professional experience. The experts' backgrounds span academia, municipal administration, urban planning, and regional development, ensuring a broad perspective on small city challenges. Interviews explored themes including economic structure, governance, infrastructure, social dynamics, environmental conditions, and development strategies.

*Corresponding Author: mahdi.bornafar@guilan.ac.ir

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

The collected data were rigorously analyzed using MAXQDA software through an iterative three-level coding process: open coding to identify initial concepts, axial coding to relate categories and subcategories, and selective coding to refine core themes and theoretical constructs. This systematic approach enabled the emergence of a grounded theoretical framework that depicts the underdevelopment cycle holistically, capturing the nuanced interplay among environmental, economic, institutional, and socio-cultural factors.

Results: The findings reveal a complex, multidimensional underdevelopment cycle centered on economic vulnerability, environmental degradation, governance weaknesses, and socio-cultural declines.

1. **Economic Vulnerabilities:** Most small cities show a deep reliance on mono-product agricultural economies, predominantly traditional and low-technology farming, which limits economic diversification. Agricultural productivity is severely affected by climatic factors such as drought, irregular rainfall, and water scarcity, as well as by structural issues like land fragmentation resulting from inheritance practices. These challenges reduce income stability, drive outmigration, increase dependence on imports, and limit reinvestment in local economies. The scarcity of alternative economic opportunities, such as industrial or service sector activities, heightens the economic fragility.

2. **Environmental Challenges:** Environmental degradation, including soil erosion, pollution, depletion of water resources, and habitat loss, emerges as a major developmental bottleneck. Traditional agricultural techniques exacerbate ecological pressures, while climate change impacts intensify environmental stresses on already vulnerable ecosystems. This environmental fragility diminishes the natural resource base, critical for sustainable agricultural production and human settlement.

3. **Governance Deficiencies:** A pervasive lack of specialized urban planning and managerial capacity limits municipalities' ability to strategically plan and manage development. Municipalities suffer from unstable and inadequate financial resources, leading to dependency on unsustainable and irregular income streams. Centralized governance models prioritize larger cities, often diverting investment and policy attention away from small towns. Infrastructure (particularly public utilities, transportation, healthcare, and digital connectivity) remains underdeveloped and poorly maintained, restricting quality of life improvements and economic dynamism.

4. **Socio-Demographic Shifts:** Youth outmigration towards larger urban centers is driven by lack of employment, education, and social opportunities. The rising proportion of the elderly population along with shrinking birth rates contributes to workforce shortages. Demographic decline diminishes social networks, weakens community participation, and undermines cultural continuity. The loss of young and skilled populations aggravates economic decline and slows innovation.

Discussion: Consequences of the Underdevelopment Cycle can be explained as the interlocking effects result in population shrinkage, exacerbating the contraction of demand for goods, services, and social infrastructure. Economic collapse is evident in declining entrepreneurial activities, loss of investment, and persistence of low-value traditional agriculture. Cultural erosion leads to the fading of local identities, traditions, and social capital, impacting social cohesion. Environmental degradation continues unchecked, reducing resilience and further undermining the city's ecological and economic foundations. The findings collectively illustrate a self-reinforcing cycle of underdevelopment where economic, social, governance, and environmental challenges mutually reinforce one another, making it difficult for small cities to escape this downward spiral.

Conclusion: This study offers a rigorously grounded conceptual model capturing the cyclical nature of underdevelopment in small Iranian cities. By highlighting the multi-causal roots and proposing multi-sectoral strategies, it provides a roadmap for policymakers, planners, and stakeholders to foster sustainable transformation. Addressing these challenges will require coordinated multi-level governance, long-term commitment, capacity enhancement, and the harnessing of technological and cultural potentials within these small yet significant urban centers.

بازتعریف چرخه توسعه نیافتگی شهرهای کوچک ایران: یک تحلیل کیفی داده بنیاد

مهدی برنافر^{۱*} ID

۱. استادیار گروه شهرسازی دانشگاه گیلان، رشت، ایران

نکات برجسته:

طبق این پژوهش، مدل زمینه‌ای توسعه نیافتگی شهرهای کوچک ایران، عوامل اقتصادی، زیست‌محیطی، حکمرانی و اجتماعی را ادغام کرده و برنامه‌ریزی شهری را با چارچوب‌های مداخله پایدار در این شهرها مرتبط می‌سازد. این مطالعه چرخه‌های خودتقویت‌کننده توسعه نیافتگی را شناسایی و استراتژی‌های چندبخشی را برای تقویت تاب‌آوری و تعادل منطقه‌ای در شهرهای کوچک آسیب‌پذیر پیشنهاد می‌کند.

چکیده

اطلاعات مقاله

دانش شهرسازی، ۱۴۰۴

دوره ۹، شماره ۳، صفحات ۱-۲۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۳۱

نوع مقاله:

پژوهشی

کلیدواژه‌ها شهرهای کوچک، توسعه نیافتگی، توسعه منطقه‌ای، نظریه داده بنیاد.

ارجاع به این مقاله:

برنافر، مهدی. (۱۴۰۴). بازتعریف چرخه توسعه نیافتگی شهرهای کوچک ایران: یک تحلیل کیفی داده بنیاد، دانش شهرسازی، ۹(۳)، ۱-۲۳.

DOI:

[10.22124/upk.2025.31382.2053](https://doi.org/10.22124/upk.2025.31382.2053)

بیان مسئله: انتظار می‌رود تا سال ۲۰۵۰، حدود ۶۸ درصد از جمعیت جهان در شهرها ساکن شوند که به معنی افزایش ۲.۵ میلیارد نفری جمعیت شهری در قالب انواع سکونتگاه‌های شهری کوچک و بزرگ است. مطالعه پیامدها و روندهای موثر بر افزایش شهرهای کوچک که طی سه دهه اخیر شدت مضاعفی به خود گرفته است، همواره یکی از دغدغه‌های برنامه‌ریزان منطقه‌ای در ایران بوده است. این پژوهش به دنبال بازتعریف چرخه توسعه نیافتگی شهرهای کوچک ایران است تا چالش‌های ساختاری و پتانسیل‌های نهفته این شهرها را شناسایی کند و راهبردهای اساسی برای برون‌رفت آنها از این چرخه، ارائه دهد.

هدف: در شرایطی که مطالعه اثرات افزایش جمعیت شهری، اهمیت زیادی دارد، این تحقیق با ارائه مدلی زمینه‌محور، شرایط موثر بر چرخه توسعه نیافتگی شهرهای کوچک ایران را مورد بحث قرار داده و راهکارهایی را برای تقویت نقش این شهرها در نظام شهری کشور پیشنهاد می‌دهد.

روش: پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و با استفاده از روش نظریه زمینه‌ای (داده بنیاد) انجام شده است. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته با ۱۶ متخصص حوزه برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای گردآوری شدند و از طریق نرم‌افزار MAXQDA طی سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شدند. نتایج حاصل از تحلیل در پنج محور شرایط زمینه، شرایط علی، شرایط مداخله‌گر، پیامدها و راهبردها، جمع‌بندی و ارائه شدند.

یافته‌ها: بسیاری از شهرهای کوچک ایران به اقتصاد مبتنی بر منافع ناشی از کشاورزی سنتی نواحی روستایی مجاور خود که بهره‌وری پایینی دارد، وابسته‌اند و این به عنوان مهمترین عامل ناپایدارکننده وضعیت این شهرها محسوب می‌شود. آسیب‌پذیری در برابر تغییرات اقلیمی و بحران آب، از دیگر تهدیدهای زمینه‌ای پیش‌رو در این شهرهاست که طی چند دهه گذشته شدت بیشتری گرفته است. ضعف مدیریت شهری و منابع مالی ناپایدار در شهرداری‌ها، سیاست‌های تمرکزگرایانه در نظام شهری کشور و عدم توجه کافی به شهرهای کوچک به عنوان موتور توسعه نواحی روستایی، از دیگر عوامل محدودکننده توسعه نیافتگی این شهرها و در نتیجه افزایش نابرابری‌های منطقه‌ای به شمار می‌روند. پیامدهای این وضعیت خود را به صورت مهاجرت جمعیت جوان از شهرهای کوچک به کلانشهرها، فروپاشی ساختار سنتی اقتصاد محلی، نابودی فرهنگ بومی و افزایش ناپایداری محیط زیست نشان داده است.

نتیجه‌گیری: راهبردهای حاصل از داده‌های پژوهش که برای برون‌رفت از این شرایط تبیین شده در چهار محور عمومی قابل دسته‌بندی هستند: افزایش آمادگی در برابر چالش‌های محیطی و تغییرات اقلیمی، توانمندسازی اقتصاد محلی، تحرک بخشی اجتماعی، کارآمد نمودن حکمرانی. یافته‌ها برای سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان شهری و مدیرانی که به دنبال کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای هستند، کاربرد دارد.

نویسنده مسئول: mahdi.bornafar@guilan.ac.ir

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

بیان مسئله

چنین انتظار می‌رود تا سال ۲۰۵۰، حدود ۶۸ درصد از جمعیت جهان در شهرها ساکن شوند که به معنی افزایش ۲.۵ میلیارد نفری جمعیت شهری است (Sharma, Singh, Martinez Serratos, Sahu & Strezov, 2025). همه شهرها دستخوش تغییرات قابل توجهی خواهند شد که عوامل مختلفی از جمله رشد جمعیت و فناوری در آن نقش غیرقابل انکاری خواهد داشت. علاوه بر این، شهرهای بسیاری در معرض خطرات فزاینده ناشی از تغییرات اقلیمی از جمله بلایای طبیعی، رویدادهای آب‌وهوایی شدید، موج‌های گرمایی، سیلاب‌ها (Diaz et al, 2024) و کمبود منابع آبی (Sassenou, Olivieri & Olivieri, 2024) قرار خواهند گرفت. از سوی دیگر روندهای موجود شهرنشینی خصوصاً در کشورهای جهان سوم و ایران نشان‌دهنده وجود ابرمعضلاتی نظیر خالی شدن روستاها از سکنه، رکود شهرهای میانی و کوچک و توسعه بی‌رویه شهرهای بزرگ است (Azizi et al, 2018) که این لزوم مداخله برنامه‌ریزی شده در سطح ملی و منطقه‌ای را اجتناب ناپذیر می‌نماید.

یکی از مباحث اساسی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای، توجه به تفاوت‌های موجود در سطوح و ابعاد مختلف منطقه‌ای است؛ زیرا هریک از سطوح فضایی، برتری‌ها و ناکارآمدی‌های مربوط به خود را داراست (Ma, 2002). تمرکز بیشتر تحقیقات شهری روی شهرهای بزرگ و کلانشهرها، باعث شده مسائل خاص شهرهای کوچک کمتر مورد توجه قرار گیرند؛ در حالی که این شهرها بخش مهمی از نظام شهری را تشکیل می‌دهند. در مقایسه با کلانشهرها، شهرهای کوچک به عنوان اشکال پایدارتر شهری در نظر گرفته می‌شوند (Mally, Bobovnik, Kimovec & Lampič, 2022). از نگاه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، فقدان توازن در توسعه سکونتگاه‌ها، به یکی از عوامل بروز معضلات اقتصادی-اجتماعی تبدیل شده که خود پیامدهای ناگواری به دنبال خواهد داشت (Pacione, 2003: 291). افزایش میزان نابرابری‌های منطقه‌ای می‌تواند به عنوان تهدیدی جدی برای کشورها به شمار رود؛ چرا که زمینه‌های دستیابی به یکپارچگی ملی را دشوار می‌سازد. در این نگاه، ایجاد یک نظام شهری مطلوب در دستور کار قرار داشته و برای هر گروه از شهرها، بر اساس اندازه یا شرایط درونی و بیرونی آنها، نقشی مرتبط تعریف شده و راهبردهایی برای توسعه آنها ارائه خواهد شد.

شکل ۱. آمار تعداد شهرهای ایران به تفکیک طبقه بندی جمعیت (سال ۱۳۹۵-۱۳۶۵)

برگرفته از: <http://amarfact.com/statistics/iran-cities-by-population/>

در پنجاه سال گذشته، شهرنشینی روندی مسلط در ایران محسوب شده‌است. بر اساس آخرین آمار رسمی تا پایان سال ۱۴۰۳، تعداد کل شهرهای ایران به ۱,۴۵۶ شهر رسیده‌است (Iranstatis, 2025) که به جز تعداد محدودی شهر جدید احداثی، مابقی شامل سکونتگاه‌های روستایی بوده‌اند که به عنوان شهر بازتعریف و طبقه‌بندی شده‌اند. بر اساس داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن، روند توسعه شهری در ایران طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵ نشان‌دهنده افزایش چشمگیر تعداد شهرهای کوچک است. در سال ۱۳۶۵ تعداد شهرهای زیر ۵۰ هزار نفر بالغ بر ۳۴۲ شهر (معادل ۶۸/۹۵ درصد از کل ۴۹۶ شهر کشور) بود. این رقم تا سال ۱۳۹۵ به ۹۴۴ شهر افزایش یافت که سهم آن را به ۷۵/۹ درصد از کل ۱۲۴۲ شهر کشور رساند. این افزایش ۱۷۶ درصدی در تعداد شهرهای کوچک و رشد ۷ درصدی سهم آن‌ها از نظام شهری

کشور، بیانگر گسترش پدیده شهرنشینی خرد و نقش محوری شهرهای کوچک در تحولات جمعیتی ایران طی سه دهه مورد بررسی است (Amarfact, 2024).

از سوی دیگر، در اسناد آمایشی کشور بارها بر نیاز به تعادل بخشی نظام شهری تأکید شده است؛ لیکن آمارها منتشر شده نشان می‌دهد نزدیک به ۴۳٪ شهرهای کوچک ایران در ۵ سال اخیر رشد منفی جمعیت داشته‌اند. این درحالی است که گزارش پیش‌بینی جمعیت مرکز آمار ایران نشان می‌دهد جمعیت ایران تا ۲۴ سال دیگر به رشد خود ادامه خواهد داد و در سال ۱۴۲۸ به اوج خود می‌رسد. انتظار می‌رود جمعیت کشور در سال ۱۴۲۸ به حدود ۹۴/۵۶ میلیون نفر برسد و پس از رسیدن به اوج، از اوایل دهه ۱۴۳۰ به بعد شروع به کاهش کند (irna.ir, 2025). بر این اساس به نظر می‌رسد در حال حاضر شرایط مطلوبی در شهرهای کوچک برای جذب یا نگهداری جمعیت وجود ندارد و این نشان‌دهنده توسعه‌نیافتگی این شهرها، عدم جذابیت و کارایی یا وجود مسایلی بنیادین است که این دسته از شهرها با آن درگیر هستند و جدا از کارکرد تک‌تک شهرها، منجر به ناکارآمدی آنها به‌عنوان یک کلیت منسجم (با نام شهرهای کوچک) در نظام ملی سکونتگاهی نیز شده‌است؛ که این امر ضرورت شناخت عوامل موثر بر این توسعه‌نیافتگی را روشن می‌سازد.

اگرچه به باور بسیاری افراد، این شهرنشینی فزاینده موجب توسعه اقتصادی و ارتقای سطح اجتماعی شهرها شده‌است؛ اما هم‌زمان طیف گسترده‌ای از چالش‌ها را نیز به همراه آورده است: بافت مناطق روستایی اکثر نقاط کشور به سرعت در حال تخلیه جمعیت و حرکت به سوی سالمندی هستند و در مقابل، شهرها برای انطباق سریع و مقابله با این چالش‌ها با دشواری مواجه شده‌اند. بر این اساس یک هدف اساسی در این مقاله مورد توجه قرار دارد: ارایه یک مدل عمومی اما واقع‌گرایانه از عوامل موثر بر توسعه‌نیافتگی شهرهای کوچک ایران و چارچوبی برای غلبه بر ناکارآمدی‌های آنها. بر این مبنا، می‌توان انتظار داشت پرداختن به مسائل بومی کشور ایران و توجه به شرایط خاص اقلیمی، اقتصادی و اجتماعی شهرهای کوچک ایران در این پژوهش، بخشی از شکاف دانش موجود را برای برنامه‌ریزان ملی-منطقه‌ای ایرانی پر کند.

مبانی نظری

مفهوم توسعه‌نیافتگی شهرهای کوچک، موضوعی پیچیده و چندوجهی است که برای درک عمیق آن باید از نظریه‌ها و یافته‌های متنوع علمی در حوزه‌های مختلف علمی بهره گرفت. اما ابتدا به ساقن، اینکه منظور از شهر کوچک چیست در ادبیات برنامه‌ریزی چالش‌ها و پاسخ‌های بسیاری را به دنبال داشته‌است. تمرکز گسترده تحقیقات شهری بر شهرهای بزرگ، شهرهای جهانی و کلان‌شهرها باعث شده تا پیچیدگی‌ها و ویژگی‌های خاص شهرهای کوچک کمتر مورد توجه قرار گیرد. کم‌توجهی به این شهرها که بخش عمده‌ای از نظام شهری را تشکیل می‌دهند، پیامدهای عمیقی برای مطالعات شهری به همراه دارد (Bell & Jayne, 2009). غالباً در تعیین و تعریف شهر کوچک بیشتر بر اندازه جمعیتی تأکید می‌شود که از دلایل آن محدود بودن اطلاعات از سایر ویژگی‌های این شهرهاست. بسیاری از مطالعات شهری بر میزان جمعیت شهر به‌عنوان تنها معیار یا اصلی‌ترین معیار تمایز شهرها و طبقه‌بندی آنها تأکید دارند. لیکن حتی براساس این دیدگاه هم نظرات یگانه‌ای میان محققین درخصوص اینکه شهر کوچک چه میزان جمعیت دارد دیده نمی‌شود.

در میان پژوهش‌های کلاسیک انجام‌شده، طبق تعریف هاردوی و ساترنوایت (۱۹۸۶) در کشورهای توسعه‌یافته معیار جمعیتی ۵ تا ۲۰ هزار نفر به‌عنوان ملاک تمایز شهرهای کوچک محسوب می‌شود. گرچه در برخی تعاریف، کارشناسان سازمان ملل شهری که زیر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت داشته باشد شهر کوچک نام دارد. در نظریه راندینلی، سکونتگاه‌های با جمعیت کمتر از ۱۰۰ هزار نفر و در مطالعات لنگ سکونتگاه با کمتر از ۲۵ هزار نفر شهر کوچک محسوب می‌شوند (Rezapor & Zebardast, 2105). در ایالات متحده شهرهای با جمعیت کمتر از ۵۰۰۰ نفر کوچک محسوب می‌شوند، درحالی که در امریکای لاتین، سکونتگاه‌های بین ۵ تا ۱۰۰ هزار نفر را می‌توان در زمره شهرهای کوچک دانست (Tacoli & Satterthwaite, 2002). ویتاکر طبقه‌بندی جمعیتی برای تشخیص نواحی شهری و روستایی را به صورت دهکده‌های زیر ۲۵۰۰ نفر، شهرک‌های کوچک ۲۵۰۰ تا ۹۹۹۹ نفر، شهرهای کوچک ۱۰ هزار تا ۴۹۹۹۹ نفر، شهرها ۵۰ هزار تا ۴۹۹۹۹۹ نفر، حومه‌ها و شهرهای بزرگ با جمعیت ۵۰۰ هزار نفر تا ۹۹۹۹۹۹ نفر می‌داند که خود یک دسته‌بندی میان نواحی مطلقاً روستایی (ساکنین مزارع مستقل) تا مطلقاً شهری (مادرشهرهای بیش از یک میلیون نفر) را در بر می‌گیرد (Whitaker, 1983). اتکینسون (۲۰۱۹) بر این نظر است که شهرهای کوچک معمولاً جمعیتی بین ۵۰۰۰ تا ۲۰،۰۰۰ نفر دارند (Atkinson, 2019). بر اساس تعریف ریخت‌شناسانه موسسه اسپون در اروپا، شهرهای کوچک و متوسط تراکم جمعیتی بین ۳۰۰ تا ۱۵۰۰ نفر بر کیلومتر مربع یا بین ۵۰۰۰ تا ۵۰،۰۰۰ نفر جمعیت ساکن دارند، درحالی که شهرهای بسیار کوچک تراکم جمعیتی بیش از ۳۰۰ نفر در کیلومتر مربع داشته و جمعیت آنها به ۵۰۰۰ نفر نمی‌رسد (Espon, 2000).

Bornafar, 2013). با این تفاسیر، شاید بتوان گفت غالب مطالعات طیفی کمتر از ۵۰ هزار نفر را به عنوان شهر کوچک در نظر می گیرند (Bornafar, 2018: 2).

در ایران، برای اولین بار در طرح ستیران (۱۳۵۶)، شهرهای بین ۵-۲۵ هزار نفر جمعیت، شهر کوچک معرفی و به عنوان عاملی برای حفظ تعادل روستایی در نظر گرفته شدند. حدود یک دهه بعد، در مطالعات طرح پایه آمایش سرزمین (۱۳۶۴) شهرهای زیر ۵۰ هزار نفر به عنوان شهر کوچک معرفی شدند (Zarabi & Mousavi, 2009). مجدداً یک دهه بعد نیز، در طرح کالبدی ملی به تبعیت از معیارهای سازمان ملل، شهرهای زیر ۵۰ هزار نفر به عنوان شهر کوچک لحاظ شدند (Rezvani, Goli & Akbariyan, 2009). طرح آمایش سرزمین ایران (۱۳۹۹) شهرهای کوچک را به عنوان شهرهای زیر ۵۰ هزار نفر معرفی نموده و آنها را به عنوان موتورهای محرکه توسعه روستایی می بیند که باید در قالب شبکه های همکار منطقه ای نقش آفرینی کنند. بدین سان می توان گفت در طرح های منطقه ای تهیه شده در ایران، تعریف شهرهای کوچک صرفاً بر معیار جمعیتی متمرکز بوده و این رویکرد طی چند دهه گذشته تقریباً به نحو ثابتی تکرار شده است، در حالیکه شرایط شهرنشینی کشور طی این چند دهه دچار دگرگونی عمیق و بنیادین شده است.

گرچه توافق مشخصی روی شهرهای کوچک در مقیاس ملی و جهانی به چشم نمی خورد؛ در مقابل، مطالعات فراوانی روی مزایا، منافع، نقاط ضعف و مشکلات شهرهای کوچک متمرکز شده اند. پژوهش های اخیر اهمیت رو به افزایش شهرهای کوچک را در توزیع جمعیت، حفظ فرهنگ بومی و پشتیبانی از تعادل منطقه ای برجسته کرده اند (Pallagst, 2008). چنین گفته شده که شهرهای کوچک فرصت های کافی برای تعاملات اجتماعی فراهم می کنند، بدون اینکه با مشکل ازدحام و شلوغی مواجه شوند (Chen, Chen, Jin, Li, Zhang & Zhu, 2024). شهرهای کوچک از نظر اجتماعی کنش های متقابل شهری و روستایی را توأم دارند. روحیات مردم در این گونه شهرها غالباً روستایی است و اهمیت نظارت غیررسمی بسیار بیشتر از نوع رسمی است (Zebardast, 2004). علاوه بر این، شهرهای کوچک اغلب دارای میراث طبیعی منحصر به فرد، فرهنگ های قومی خاص و صنایع محلی برجسته ای هستند (Jaszczak, Pochodyła-Ducka & Pranskuniene, 2024) که پتانسیل قابل توجهی برای توسعه محلی محسوب می شوند. این شهرها، با مشکلات کمتری در زمینه ترافیک، آلودگی محیط زیست و جرم مواجه هستند که منجر به تجربه زندگی بهتر می شود (Mainet, 2015).

همچنین این شهرها دارای مزایای قابل توجهی در متوازن سازی توسعه منطقه ای (Mally et al, 2022)، بهینه سازی تخصیص منابع (Hu et al, 2022)، اشتغال زایی روستایی (Yu, Yuan, Zhao, Lyu & Zhao, 2023) و ارائه خدمات تجاری (Bogdański & Janusz, 2022) هستند. از بعد کارکردی، تامین عدالت اجتماعی و توسعه روستایی نیازمند دسترسی به امکانات و خدمات مناسب می باشد که لزوم تامین خدمات عمومی پایه و زیرساخت های مناسب را در شهرهای کوچک نشان می دهد (Li & An, 2010) و شهرهای کوچک به عنوان پل ارتباطی منابع شهری و روستایی (Zhang, Sun, Li & Li, 2024) یا به عنوان بخشی از پیوستار شهری-روستایی (Han, Deng & Ni, 2023) نقش حیاتی در اتصال سیستم های مناطق شهری و روستایی ایفا می کنند.

از بعد منطقه ای استدلال شده که شهرهای کوچک به عنوان اجزای کلیدی شبکه های شهری، نقش موتورهای محرکه سلامت منطقه ای و توسعه پایدار را ایفا می کنند (Tong, Liu, Li, Zhang & Ma, 2021). مطالعات گوناگونی نشان می دهند شهرهای کوچک می توانند بی تعادلی ناشی از رشد کلان شهرها را کاهش دهند (Sharif Kazemi & Mousavi, 2019). از سوی دیگر، طرفداران نظریه «اقتصادهای هم افزا»^۱ چنین استدلال می کنند که شهرهای کوچک از فقدان تمرکز فعالیت های اقتصادی رنج می برند و در نتیجه، توانایی جذب سرمایه و نیروی کار متخصص در آنها محدود است (Tuñón Navarro, 2013). بنابراین، تنوع بخشی به اقتصاد محلی و ایجاد شبکه های تعاملی هوشمند می تواند کلید توسعه پایدار این مناطق باشد. با این رویکرد، برنامه ریزی برای شهرهای کوچک زمانی موفق است که شرایط و نیازهای منطقه را در نظر بگیرد (Hinderink & Titus, 2002). از این رو بر تقویت ظرفیت های محلی و بهبود سیاست های منطقه ای برای حمایت از رشد متوازن و توسعه خدمات در این دسته از شهرها تأکید شده است (Guin, 2019).

با این حال در سطح جهانی، مطالعات بسیاری نشان داده اند که شهرهای کوچک در حال حاضر با چالش هایی از جمله بنیان های صنعتی ضعیف، کاستی های شدید در زیرساخت ها و خدمات عمومی و محدودیت های نهادی مواجه هستند (Xiong, Wong, Ren, & Shen, 2020; Aliaskarov, Kaimuldinova, Laishkanov & Salimzhanov, 2023; Chen et al, 2024) و پدیده کاهش جمعیت شهری، شهرهای کوچک را نیز درگیر خود کرده است (Tong et al, 2021). ویرث و همکاران (۲۰۱۶) معتقدند در مقیاس جهانی، شهرهای کوچک به دلیل سیاست های نادرست منطقه ای، تبدیل به بیمارانی مزمن شده اند. از نظر تفاوت های موجود میان شهرهای کوچک در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه می توان گفت، در اروپای غربی شهرهای کوچک غالباً شهرهایی هستند که از چرخه تولید صنعتی بیرون افتاده اند

¹ Agglomeration Economies

(Bell & Jayne, 2006) اما در آسیا و امریکای لاتین، فقط نوعی از سکونتگاه‌هایی روستایی هستند که به سرعت در حال تبدیل به یک شهر هستند. بسیاری شهرهای کوچک مرزی به دلیل کمبود امکانات در معرض انقباض جمعیتی هستند (Mansourzadeh, Sasanpour, 2022). توسعه‌نیافتگی در شهرهای کوچک، اغلب نتیجه کمبود تنوع اقتصادی، وابستگی به صنایع محدود یا کشاورزی سنتی و ضعف جذب سرمایه‌گذاری و فناوری‌های نوین است که باعث افزایش آسیب‌پذیری اجتماعی و اقتصادی می‌شود (Lobao & Hooks, 2003). از این رو مطالعه عوامل موثر بر توسعه‌نیافتگی شهرهای کوچک در جای‌جای جهان اهمیت فزاینده‌ای یافته‌است.

پیشینه پژوهش

مطالعه شهرهای کوچک یکی از موضوعات جالب توجه برای محققین حوزه برنامه‌ریزی منطقه‌ای و توسعه‌روستایی بوده‌است. در این حوزه آثار بسیار برجسته‌ای تحریر شده‌اند که در این بخش فقط به تعدادی از پژوهش‌های مهم ده سال اخیر اشاره می‌گردد. ویرث^۱ و همکاران (۲۰۱۶) به بررسی فرآیند پیرامونی‌شدن شهرهای کوچک در دو کشور آلمان و ژاپن می‌پردازند و چگونگی مقابله این شهرها با مشکلات کاهش اقتصادی و کاهش جمعیت را تحلیل می‌کنند. پژوهش ایشان نشان می‌دهد که شهرهای کوچک در این دو کشور تحت تأثیر روندهای جمعیتی و اقتصادی قرار دارند که منجر به ضعف اقتصادی، کاهش خدمات عمومی و مهاجرت نیروی جوان به شهرهای بزرگ‌تر می‌شود. این مقاله بر تفاوت‌ها و شباهت‌های نحوه مدیریت این چالش‌ها در دو فرهنگ و سیستم متفاوت، تأکید دارد و راهکارهایی از جمله بازآفرینی اقتصادی محلی، بهبود زیرساخت‌ها و سیاست‌های حمایتی را پیشنهاد می‌کند.

در پژوهشی مشابه، دیلی^۲ و همکاران (۲۰۲۲) به بررسی تحولاتی در زمینه مهاجرت‌های معکوس شهری به روستا و پویایی‌های تحرک روستایی و مدیریت آن در ژاپن می‌پردازند. در حالی که روند شهرنشینی در ژاپن روندی غالب است، در مقابل کاهش جمعیت و سالمندی سریع روستاها باعث شده که موضوع تحرک‌های معکوس به روستا و اشکال جدید زندگی چندمکانی اهمیت یابد. نویسندگان مفهوم «جمعیت رابطه‌ای»^۳ را معرفی می‌کنند که به گروهی از افراد پرتحرک شهری اشاره دارد که به‌طور مرتب به مناطق روستایی سفر می‌کنند اما در آن اقامت دائمی ندارند. ایشان بر اهمیت درک پیچیدگی‌های تحرک روستایی و لزوم انعطاف‌پذیری مفاهیم سنتی مهاجرت و اقامت تأکید داشته و نشان می‌دهند که سیاست‌گذاری‌های مربوط به توسعه روستایی باید متنوع و چندبعدی باشد تا پاسخگوی واقعیت‌های نوین زندگی شهری-روستایی در ژاپن باشد.

گوین^۴ (۲۰۱۹) در مطالعه خود نشان می‌دهد شهرهای کوچک هند به‌طور مستقل از شهرهای بزرگ در حال رشد هستند؛ اما با چالش‌هایی از جمله ضعف در حکمرانی محلی و اقتصاد غیررسمی گسترده مواجه‌اند که محدودیت‌هایی در تأمین خدمات و توسعه پایدار ایجاد می‌کند. مدینا^۵ و همکاران (۲۰۲۳) نیز فرصت‌ها و چالش‌های کارآفرینی در شهرهای کوچک را بررسی کرده‌اند. از نظر ایشان، شهرهای کوچک دارای شخصیت منحصر به فرد خود هستند و بازار متمایزی ارائه می‌دهند که می‌تواند برای راه‌اندازی کسب‌وکار مورد استفاده قرار گیرد. مزایای کارآفرینی در شهرهای کوچک شامل ایجاد اشتغال، افزایش فعالیت‌های اقتصادی و تقویت هویت محلی است. با این حال، چالش‌های کارآفرینی در این شهرها می‌تواند قابل توجه باشد، از جمله دسترسی محدود به منابع، بازار کوچک و فقدان زیرساخت‌ها و فرصت‌های شبکه‌سازی. یکی از چالش‌های مهم برای کارآفرینان در شهرهای کوچک، دسترسی به منابعی مانند امکان تأمین مالی، خدمات کسب‌وکار و نیروی کار ماهر است. چالش دیگر، محدودیت بازار مشتریان است که نیازمند استراتژی‌های بازاریابی خلاقانه برای جذب مشتریان بیشتر می‌باشد. چالش‌های زیرساختی، مانند دسترسی محدود به اینترنت پرسرعت، نیز می‌تواند موانعی برای کارآفرینی ایجاد کند.

مطالعه بوگدانسکی^۶ و یانوش^۷ (۲۰۲۲) به بررسی نقش و کارکردهای شهرهای کوچک لهستان در تأمین استاندارد زندگی در مناطق روستایی معطوف است. ایشان بیان می‌کنند که شهرهای کوچک به‌عنوان مراکزی برای شکل‌گیری توسعه چندمرکزی اهمیت زیادی دارند و نقش واسطه بین کلان‌شهرها و مناطق روستایی را ایفا می‌کنند. عملکردهای متنوع این شهرها، از جمله بازاریابی محصولات کشاورزی، فراهم آوردن خدمات اقتصادی و اجتماعی، ایجاد فرصت‌های شغلی و تقویت هویت و فرهنگ محلی، تأثیر مستقیم بر بهبود کیفیت زندگی ساکنان روستاهای پیرامون دارد. از نظر ایشان تعداد و ساختار کارکردهای این شهرها، ارتباط قابل توجهی با سطح رفاه و استاندارد زندگی

¹ Wirth

² Dilley

³ Kankeijinko

⁴ Guin

⁵ Medina

⁶ Bogdański

⁷ Janusz

مناطق روستایی اطراف دارد. همچنین چالش‌هایی مثل محدودیت منابع مالی برای نوسازی، نیاز به سیاست‌های حمایتی و استفاده از مزیت‌های محلی (مانند کشاورزی، گردشگری طبیعی و سنتی محلی) در توسعه شهرهای کوچک اشاره شده است.

نجارصادقی و درستکار (۲۰۲۲) در پژوهشی نقش شهر ارجمند را به عنوان یک کانون جمعیتی کوچک، در توسعه مناطق روستایی پیرامونی خود مورد بررسی قرار داده و نشان می‌دهند که این شهر در هر دو دوره پیش و پس از تبدیل از روستا به شهر، نقشی حیاتی به عنوان یک نقطه مرکزی در ارائه خدمات به نواحی پیرامونی خود ایفا کرده و موجب کاهش وابستگی سکونتگاه‌های روستایی به مرکز استان شده است. تونگ^۱ و همکاران (۲۰۲۱) در مطالعه خود نشان می‌دهند که شهرهایی که دارای جمعیت کمتری هستند و از نظر سلسله مراتب اداری در سطح پایین‌تری قرار دارند، با احتمال بیشتری در معرض کاهش جمعیت قرار دارند. شهرهای دچار کاهش جمعیت، عمدتاً دارای کارکردهای اصلی به عنوان مراکز توزیع محصولات کشاورزی، شهرک‌های صنعتی بوده و متکی بر منابع طبیعی هستند. هان^۲ و همکاران (۲۰۲۳)، با مطالعه موردی استان هنان چین نشان می‌دهند پدیده کاهش جمعیت شهرهای کوچک به طور گسترده وجود دارد و ۵۹ درصد از نواحی شهری کوچک در محدوده مورد مطالعه، با کاهش جمعیت شهرهای کوچک روبرو هستند. از این میان، سه طبقه متمایز از شهرهای کوچک دچار کاهش جمعیت شناسایی شدند: مناطق دچار کاهش جمعیت که در طول مرزهای جغرافیایی قرار دارند، مناطق دچار کاهش جمعیت که در مجاورت مناطق کلان‌شهری قرار دارند و مناطق دچار کاهش جمعیت که در نواحی آسیب‌پذیر از نظر زیست‌محیطی قرار دارند.

یو^۳ و همکاران (۲۰۲۳) نشان می‌دهد که شهرهای کوچک نقش محوری در دسترسی روستاییان به کالاها و خدمات روزمره، تجارت‌های کشاورزی، اشتغال غیرکشاورزی، آموزش پایه و درمان‌های پزشکی جزئی، به ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته در بخش‌های مرکزی و غربی چین هستند. در مناطق توسعه یافته‌تر، نقش این شهرها به فراهم کردن فرصت‌های اشتغال غیرکشاورزی، آموزش، تفریح و غذاخوری افزایش می‌یابد. عوامل متنوعی مانند سطح توسعه اقتصادی، نزدیکی به شهرهای بزرگ، زیرساخت‌های حمل و نقل عمومی و کیفیت خدمات عمومی تأثیرگذار بر تنوع نقش شهرهای کوچک هستند. چن^۴ و همکاران (۲۰۲۳) نیز معتقدند شهرهای کوچک نقش حیاتی در اتصال سیستم‌های شهری و روستایی ایفا می‌کنند.

العربی^۵ و الاسمری^۶ (۲۰۲۳) به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های شهرهای کوچک در عربستان سعودی می‌پردازند و با استفاده از روش تحلیل کیفی از طریق مصاحبه‌های عمیق دیدگاه‌های کارشناسان مرتبط با توسعه این شهرها را تحلیل می‌کنند. نتایج پژوهش ایشان، نشان می‌دهد شهرهای کوچک در عربستان سعودی با موانع متعددی مانند ضعف زیرساخت‌ها، کمبود منابع مالی، فقدان تنوع اقتصادی و مشکلات مدیریتی، مواجه‌اند. درعین حال، فرصت‌هایی نظیر برخورداری از موقعیت جغرافیایی استراتژیک، وجود پتانسیل‌های فرهنگی و تاریخی و تمایل سیاست‌گذاران به ارتقای توسعه شهری در این مناطق را شناسایی نموده‌اند. مروری بر ادبیات پژوهشی نشان می‌دهد اغلب مطالعات موجود به مسایل توسعه در کشورهای اروپایی غربی یا آسیای شرقی متمرکز شده و به مدل‌سازی علی یا آرایه یک الگوی کلان برای شهرهای کوچک ایران توجهی نشده است. بر این مبنا این پژوهش بر رویکرد الگوسازی توسعه برای شهرهای کوچک با تأکید بر ایران متمرکز خواهد شد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر مبتنی بر پارادایم فلسفی پراگماتیسم، از نوع بنیادی و مبتنی بر رویکرد کیفی است. مدل‌های نظری برای تبیین درست یک مسئله درخصوص توسعه منطقه‌ای، باید سازوکارهای علت و معلولی را به طور شفاف در مدل‌های مفهومی خود وارد کنند (Tuñón Navarro, 2013)؛ از این رو در پژوهش حاضر، به طور خاص بر روش داده‌بنیاد یا نظریه زمینه‌ای^۷ تمرکز شده است. از دیدگاه بسیاری از محققین، روش نظریه زمینه‌ای یک روش است و نظریه محصول آن به حساب می‌آید. این روش برگرفته از تعریف استراوس و کرین می‌باشد که هدف آن، کشف یک نظریه به کمک اطلاعات دقیق و بررسی شده مستخرج از بطن یک پژوهش اجتماعی کیفی است (Strauss & Corbin, 2012). در این روش تمامی مراحل جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل داده‌ها و ساخت تئوری به عنوان رهیافتی منسجم و متقابلاً مرتبط دیده می‌شوند و حالت دورانی دارد (Azkia & Imani-Jajermi, 2005). سوالاتی که در نظریه زمینه‌ای مطرح می‌شوند، عموماً سوالاتی کلی و باز هستند که

¹ Tong

² Han

³ Yu

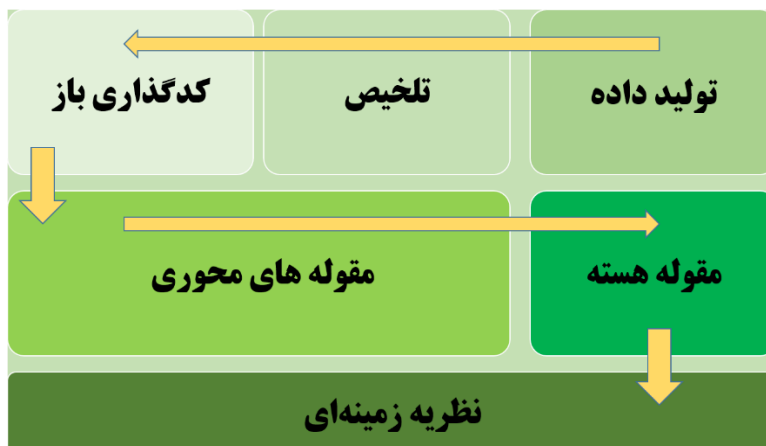
⁴ Chen

⁵ Alarabi

⁶ Alasmari

⁷ Grounded Theory

خود منبعث از یک سوال اصلی و آغازین به عنوان پرسش یا هدف تحقیق، می باشد. این سوالات در فرایند تحقیق به تدریج توسعه داده شده و با عمق بیشتری، روی مسائل تحقیق متمرکز می شود (Strauss & Corbin, 2012).

شکل ۲. فرایند انجام پژوهش حاضر بر مبنای روش نظریه زمینه ای

در مطالعات کیفی علاوه بر رویکرد نظری به محتوای بحث، موضوع انتخاب و تنوع نمونه ها برای تعمیم پذیری بهتر اهمیت به سزایی دارد. در این پژوهش، جامعه آماری تحقیق شامل ۱۶ نفر از متخصصان و خبرگان دانشگاهی با زمینه برنامه ریزی شهری و منطقه ای است. روش نمونه گیری برای انتخاب مشارکت کنندگان در مصاحبه به صورت هدفمند و نظری و خود مصاحبه به صورت نیمه ساختاریافته و عمیق انجام گرفت. از حیث تئوریک روش گردآوری داده و اطلاعات در نظریه زمینه ای دارای تنوع است و پژوهشگر می تواند به تناسب تحقیق خویش انتخاب نماید؛ لیکن روش مصاحبه عمیق مهمترین فن گردآوری داده های زمینه ای محسوب می شود (Nikpeyma & Ahmadi, 2024). مصاحبه ها با یک نفر آغاز شد و با شیوه گلوله برفی ادامه پیدا کرده و به تدریج تا ۱۶ نفر ادامه یافت. مصاحبه ها تا زمانی ادامه داشت که به یافته های حاصل از مصاحبه ها، داده تازه ای اضافه نشد که بر اساس آنها، بتوان ویژگی های مقوله ها را توسط و بسط دهد. در این مرحله، اشباع نظری حاصل شد. گرچه شیوه گلوله برفی در نمونه گیری مبنای قرار گرفته است اما برای غربال و انتخاب پژوهشگران، معیارهایی برای ورود به پژوهش لحاظ شدند که عبارتند از: داشتن حداقل ۱۰ سال سابقه فعالیت در حوزه برنامه ریزی شهری- منطقه ای در ایران، سابقه کار میدانی یا پژوهشی در زمینه شهرهای کوچک و داشتن سمت سیاست گذاری/اجرایی یا دانشگاهی. به منظور ایجاد تنوع نهادی، سعی شد متخصصان طیفی از اعضای هیئت علمی دانشگاه ها، کارشناسان شهرداری ها، استانداری ها و اداره کل راه و شهرسازی را در برگیرند. همچنین به منظور رعایت تنوع جغرافیایی خبرگان از هفت استان ایران با شرایط متفاوت اقلیمی انتخاب شدند.

پس از انجام مصاحبه، داده ها به نرم افزار Maxqda انتقال یافته و برای تحلیل داده ها در مرحله اول تمامی مصاحبه ها، به شیوه سطر به سطر مورد بررسی قرار گرفته و عبارات مرتبط با هر موضوع، استخراج شدند. برای سهولت طبقه بندی داده ها، ابتدا کدهای خام استخراج شده و بر اساس آن طبق دستورالعمل اجرای نظریه زمینه ای، فرایند تحلیل طی سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام گرفت. اگرچه در روش نظریه زمینه ای تمرکز اصلی بیشتر روی اعتبار^۱ نتایج است تا پایایی و تکرارپذیری آنها (Lincoln & Guba, 1985)، اما استفاده از تکنیک های مختلفی برای افزایش قابلیت اعتماد^۲ داده ها پیشنهاد شده است. در این پژوهش از روش کدگذاری توسط دو کدگذار مستقل (بازکدگذاری بخشی از داده ها توسط پژوهشگر مستقل) استفاده شده است. همچنین به منظور تأمین روایی تحقیق، از استراتژی بازخورد مشارکت کننده استفاده شده است (Karimi et al, 2014): برای این منظور تفسیر پژوهشگر از نظرات مصاحبه شوندگان، به ایشان منعکس گردیده و بر اساس بازخوردهای دریافتی، اصلاحات لازم در تفسیر و ارایه نتایج انجام شد. در پایان مدل نظری پژوهش تبیین و ترسیم گردید.

¹ Trustworthiness

² Credibility

جدول ۱. اطلاعات توصیفی مصاحبه‌شوندگان

ردیف	شغل	استان	تحصیلات	سابقه	ردیف	شغل	استان	تحصیلات	سابقه
۱	کارشناس سازمان مدیریت	تهران	کاشناسی ارشد	۱۶	۹	هیئت علمی	تهران	دکتری	۲۴
۲	کارشناس سازمان مدیریت	گیلان	دکتری	۲۰	۱۰	کارمند مسکن و شهرسازی	گیلان	کارشناسی ارشد	۸
۳	کارشناس دفتر فنی استانداری	فارس	کاشناسی ارشد	۱۵	۱۱	هیئت علمی	فارس	دکتری	۱۱
۴	کارمند شهرداری	کرمانشاه	کاشناسی ارشد	۲۳	۱۲	هیئت علمی	خراسان شمالی	دکتری	۱۲
۵	هیئت علمی	تهران	دکتری	۳۰	۱۳	کارشناس دفتر فنی استانداری	قزوین	کارشناسی ارشد	۲۵
۶	هیئت علمی	اصفهان	دکتری	۱۰	۱۴	کارشناس دفتر فنی استانداری	اصفهان	کاشناسی ارشد	۳۰
۷	کارشناس تقسیمات کشوری استانداری	فارس	کاشناسی ارشد	۲۷	۱۵	کارشناس تقسیمات کشوری	تهران	کاشناسی ارشد	۲۶
۸	کارمند مسکن و شهرسازی	قزوین	کارشناسی ارشد	۲۰	۱۶	کارشناس دفتر روستایی استانداری	قزوین	کاشناسی ارشد	۱۵

یافته‌ها و بحث

به‌منظور تحلیل یافته‌ها، در مرحله اول کدگذاری باز داده‌ها انجام شده‌است. در این پژوهش برای انجام کدگذاری باز، ابتدا مصاحبه‌ها و سپس یادداشت‌های میدانی مرور شده و پس از استخراج ۲۴۲ عنوان عبارت اصلی (کدهای خام)، اجزای معنی‌دار مباحث به‌صورت کد باز (مفهوم اولیه دال بر یک موضوع) ثبت گردیدند. این کدها مجدداً طبقه‌بندی شدند؛ که مجموعاً ۱۴ کد را شکل دادند. هر کد بر اساس میزان فراوانی و بر حسب درصد نسبت به کل تعداد کدهای باز نیز طبقه‌بندی شد (جدول ۱). در مرحله دوم یعنی کدگذاری محوری، ارتباط بین کدهای باز بررسی شده و این بار به جای جنبه‌های کلی، کدها در قالب موارد موضوعی که از نظر مفهومی با یکدیگر مرتبط باشند، دسته‌بندی شدند. در مرحله سوم با عنوان کدگذاری انتخابی و ساختن نظریه نهایی، بر اساس کدگذاری محوری، مقوله هسته در قالب کدگذاری انتخابی ساخته شده‌است.

بازتعریف چرخه توسعه نیافتگی شهرهای کوچک ایران.../ برنادر

جدول ۲. کدبندی عوامل موثر بر توسعه پایدار شهرهای کوچک ایران با استفاده از رهیافت نظریه زمینه‌ای

اجزا	مفاهیم نمونه ^۱	مقوله‌ها ^۲	فراوانی	درصد
شرایط زمینه‌ای	اقتصاد تک‌محصولی، وابستگی به کشاورزی، کسب‌وکارهای کوچک محلی، محصولات محلی، اقتصاد روستایی، عدم تنوع اقتصاد، ظرفیت محدود بخش کشاورزی، عدم تغییر از کشاورزی سنتی به هوشمند، ضعف کشاورزی ارگانیک	ناکارآمدی اقتصاد کشاورزی	۲۹	۱۲
	تغییرات آب و هوایی، بحران آب، خشکسالی، تغییرات اقلیمی، کم‌آبی، فرسایش خاک، آلودگی خاک، آلودگی آب و هوا، آلودگی محیط زیست	زوال زیست‌محیطی	۲۴	۹/۹
شرایط علی	عدم توجه به بوم‌گردی گردشگری طبیعی، عدم توجه به گردشگری پایدار و اکوتوریسم، عدم توجه به گردشگری فرهنگی	عدم استفاده از فرصت‌های توسعه گردشگری	۱۹	۷/۹
	کمبود خدمات تخصصی، کمبود منابع مالی، ضعف زیرساخت‌ها، کمبود سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، شکاف دیجیتالی، عدم دسترسی به اینترنت پرسرعت، فرسودگی زیرساخت‌ها، کمبود خدمات درمانی	ناکارآمدی تامین خدمات عمومی و زیرساخت‌ها	۱۷	۷
شرایط مداخله‌گر	عدم پذیرش دیدگاه‌های جدید، نگاه تک‌بعدی، کوتاه‌بینی	جمود فرهنگی	۱۶	۶/۶
	مدیریت ناکارآمد، کمبود سرمایه‌گذاری و بودجه، ضعف مدیریت شهری، ضعف در قوانین، نگرش سلسله‌مراتبی، اولویت تخصیص بودجه به شهرهای بزرگتر، تعدد قوانین و مقررات	ناکارآمدی در حکمرانی	۱۷	۷
پیامدها	کمبود نیروی جوان، افزایش بار تکفل، مهاجرت جوانان به کلان‌شهرها، کاهش جمعیت	انقباض جمعیتی	۱۸	۷/۴
	نابودی فرهنگ محلی	زوال فرهنگی	۱۳	۵/۴
راهبردها	فرسایش خاک، تخریب محیط زیست	نابودی اکوسیستم‌ها	۱۶	۶/۶
	فشار بر اقتصاد محلی، مهاجرت به دلیل کمبود فرصت‌های شغلی، مهاجرت نیروی متخصص به کلانشهرها، کاهش نیروی کار	فروپاشی اقتصادی	۱۶	۶/۶
راهبردها	بازنگری شیوه‌های بهره‌برداری از محیط‌زیست، بازنگری شیوه مدیریت آب، بازنگری شیوه مدیریت منابع طبیعی	افزایش آمادگی در برابر چالش‌های محیطی و تغییرات اقلیمی	۱۵	۶/۲
	تقویت اقتصاد دیجیتال، استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر، بهبود زیرساخت‌های اینترنتی، توسعه خدمات اجتماعی و آموزش مهارت‌های دیجیتال، توسعه زیرساخت‌های پایه، توسعه حمل و نقل عمومی، خدمات درمانی، دورکاری کشاورزی هوشمند و صنایع تبدیلی، احیای صنایع دستی و جاذبه‌های تاریخی، ثبت جهانی صنایع دستی، ایجاد اشتغال و درآمدزایی، توسعه صنایع کوچک و متوسط، حمایت از کسب‌وکارها، مشوق‌های اقتصادی برای کسب‌وکارهای نوپا،	توانمندسازی اقتصاد محلی	۱۴	۵/۸
راهبردها	رسانه‌های محلی برای آگاهی‌بخشی، گردشگری فرهنگی به عنوان ابزار احیا، حفظ میراث فرهنگی حفظ هویت محلی و فرهنگ بومی	تحرك بخشی اجتماعی	۱۱	۴/۵
	مشارکت مردمی در برنامه‌ریزی شهری، تمرکززدایی و واگذاری اختیارات به نهادهای محلی	کارآمد نمودن حکمرانی	۱۷	۷

در مرحله بعدی، بر اساس کدهای محوری و مقوله هسته، مدل نظریه زمینه‌ای شامل شرایط علی، زمینه، راهبردها، پیامدها، طراحی شده و روابط میان مقوله‌ها نیز تحلیل می‌گردد.

^۱ کدگذاری باز

^۲ کدگذاری محوری

شرایط زمینه

شرایط زمینه‌ای به عناصری اشاره دارند که پدیده اصلی پژوهش در آن شکل گرفته و بر کنش افراد تأثیر می‌گذارد. شرایط زمینه‌ای می‌توانند عواملی مانند فرهنگ، ساختارهای اجتماعی و اقتصادی را دربرگیرند که بر رفتارها و کنش‌های پدیده تأثیر می‌گذارند. «ناکارآمدی اقتصاد کشاورزی» و «زوال زیست‌محیطی»، شرایط زمینه‌ای اساسی برآمده از این پژوهش هستند.

بسیاری از شهرهای کوچک ایران وابستگی شدیدی به منابع مالی حاصل از کشاورزی سنتی نواحی روستایی پیرامونی خود دارند. علی‌رغم رشد جمعیت، استفاده از روش‌های قدیمی و کشاورزی سنتی، در کنار پایین‌بودن سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و نبود آموزش‌های تخصصی، بهره‌وری تولید را کاهش داده‌است. علاوه بر این پدیده‌های محیطی مانند کاهش بارندگی، خشکسالی‌های مکرر و برداشت بی‌رویه از منابع آب زیرزمینی طی چند دهه گذشته، سبب تداوم کاهش بهره‌وری کشاورزی شده‌است. بررسی منابع آماری نیز نشان می‌دهد که سهم کشاورزی از کل اشتغال کشور از ۲۴/۲ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۱۴/۴ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده که نشان‌دهنده افت ۴۰/۵ درصدی است. این روند نزولی در مناطق روستایی، نسبت به مناطق شهری، بسیار شدیدتر بوده و با کاهش ۲۵/۵ درصدی همراه شده است؛ چرا که افت اشتغال کشاورزی در بخش شهری، ۱۱/۱ درصد بوده است. تغییر الگوی توسعه، بحران عمیق آب، مهاجرت گسترده روستاییان به شهرها، کاهش بهره‌وری و چالش‌های محیط زیستی از عوامل اصلی این افول هستند (Eghtesadonline, 2025). ازسوی دیگر سیاست‌های حمایتی کوتاه‌مدت دولت (مانند خرید تضمینی محصولات بدون برنامه‌ریزی بلندمدت) و عدم تنوع‌بخشی به محصولات، وابستگی به الگوی تک‌کشتی (مانند گندم یا برنج) را افزایش داده که خود سبب آسیب‌پذیری بیشتر در برابر شوک‌های محیطی و اقتصادی شده‌است. در بسیاری از شهرهای کوچک، اراضی کشاورزی به دلیل تقسیم‌های ارثی کوچک‌تر شده‌اند که تداوم تولید را غیراقتصادی کرده‌است. از این رو بسیاری از افراد در مناطق مرکزی شهرهای خود را ترک کرده‌اند یا در مناطق خوش آب و هوا مانند شمال کشور به فروش اراضی خود به افراد غیربومی رو آورده‌اند. این چرخه موجب ناتوانی در تأمین امنیت غذایی محلی شده و متعاقباً وابستگی به واردات را افزایش داده و اقتصاد منطقه را شکننده کرده‌است.

از سوی دیگر، تهدیدات زیست‌محیطی شامل تغییر کاربری اراضی زراعی، تخریب منابع طبیعی، تغییرات اقلیمی و مسایل مشابه، سلامت و کیفیت زندگی افراد را تهدید می‌کند. در دورانی که قیمت جهانی غذا و ناامنی غذایی در حال افزایش است، کشور ایران با چالش‌های ناشی از تغییرات اقلیمی، از جمله خشکسالی‌های شدید، مواجه است که تولید کشاورزی را محدود می‌کند (worldbank, 2022). همچنین کشاورزی ناپایدار (مانند آبیاری غرقابی، استفاده بی‌رویه از کودهای شیمیایی) و تغییر کاربری اراضی (تبدیل مراتع به زمین‌های کشاورزی یا ساخت‌وساز روی اراضی کشاورزی) باعث شورشدن خاک، فرسایش و کاهش حاصل‌خیزی شده‌است. مدیریت نادرست منابع آب (مانند انتقال آب بین حوضه‌ای، سدسازی، حفر چاه‌های عمیق بدون نظارت صحیح) باعث خشک‌شدن تالاب‌ها و کاهش آبدی رودخانه‌ها شده که بر پایداری اکوسیستم تأثیر منفی گذاشته‌است. در برخی شهرهای کوچک، صنایع آلاینده (مانند کارخانه‌ها یا کارگاه‌های صنعتی) یا استفاده مداوم از سموم کشاورزی، آب و خاک منطقه را به شدت آلوده کرده‌است. این آلودگی آب و خاک خود باعث کاهش کیفیت محصولات و افزایش بیماری‌ها در مناطق مختلف کشور (مانند فزونی سرطان‌های گوارشی در شمال کشور) شده‌است. در نتیجه این تغییرات، ساکنان مناطق آسیب‌دیده (مانند اطراف دریاچه ارومیه یا خوزستان) به دلیل کمبود آب و آلودگی مجبور به ترک زادگاه خود می‌شوند؛ که ناپایداری را تشدید می‌کند.

شرایط علی

شرایط علی عواملی هستند که منجر به بروز پدیده خاصی می‌شوند. این عوامل به پژوهشگر کمک می‌کنند تا علت‌های اصلی و ریشه‌ای شکل‌گیری پدیده را درک کند. در این پژوهش، شرایط علی حاصل از داده‌ها عبارتند از: «عدم استفاده از فرصت‌های توسعه» و «ناکارآمدی تأمین خدمات عمومی و زیرساخت‌ها».

ضعف مدیریت شهری و نبود برنامه‌ریزی تخصصی در بهره‌برداری از فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی موجود در شهرداری‌ها و نهادهای مسئول که خود فاقد ساختارهای سازمانی کارآمد و نیروهای متخصص لازم برای مدیریت توسعه هستند، موجب عدم شناسایی و بهره‌برداری درست از ظرفیت‌ها شده‌است. مشکلات مالی و کمبود منابع درآمد پایدار در شهرهای کوچک باعث شده تا شهرداری‌ها بیشتر وابسته به منابع

ناپایدار باشند و قادر به اجرای پروژه‌های هدفمند توسعه نباشند. تأثیر منفی سیاستهای تمرکزگرایانه که منابع و توجه کافی به شهرهای کوچک را کاهش داده و فرصت‌های رشد و توسعه آنها را محدود کرده‌است، از مهمترین مقوله‌های قابل توجه در این بخش است. کمبود منابع مالی و ضعف مدیریت شهری موجب ناتوانی در تأمین خدمات لازم و حفظ زیرساخت‌های موجود، شده‌است. این ناکارآمدی در حوزه‌هایی مانند آب، برق، حمل‌ونقل، بهداشت و آموزش بیشتر محسوس است. مشکلات ساختاری و سازمانی در نهادهای محلی باعث شده، نظارت و هماهنگی بین سازمان‌ها ناقص باشد و خدمات عمومی به صورت پراکنده و ناکارآمد ارائه شود. ضعف در منابع مالی، ناکارآمدی مدیریت محلی و فقدان سیاست‌های زیست‌محیطی، موجب تشدید معضلاتی چون دفع پسماند شهری، آلودگی آب و خاک و از دست رفتن تنوع زیستی شده‌است.

شرایط مداخله‌گر

این شرایط عواملی هستند که می‌توانند تأثیر شرایط علی را تعدیل یا تقویت کنند. شرایط مداخله‌گر ممکن است نحوه بروز یا شدت وقوع پدیده را تغییر دهند. در این پژوهش، شرایط مداخله‌گر حاصل از داده‌ها عبارتند از: «فرسایش فرهنگی» و «ناکارآمدی در حکمرانی». فرسایش فرهنگی و هویتی به کاهش یا تغییر عناصر فرهنگی و هویتی جامعه اشاره دارد که ممکن است ناشی از مهاجرت، مدرنیزاسیون یا فشارهای اجتماعی-اقتصادی باشد. در شهرهای کوچک، وجود خرده فرهنگ‌های خاص و ترکیب اجتماعی نامتوازن و جمعیت‌های کم‌درآمد، موجب کاهش تعادل اجتماعی و اقتصادی می‌شود. همچنین، توسعه نابرابر در امکانات و زیرساخت‌ها، حضور مشاغل معیشتی و غیررسمی، شرایط مداخله‌گر مهمی هستند که بر رفتار و کنش‌ها در این شهرها تأثیر می‌گذارند. از سوی دیگر طی سال‌های اخیر با افزایش پدیده مهاجرت به داخل خصوصا در شهرهای کوچک شمال کشور، یکسان‌سازی فرهنگی، حذف نمادهای بومی و تضعیف میراث اجتماعی و زبانی شهرهای کوچک رخ داده‌است. با ورود مشاغل و ساکنان جدید، عناصر فرهنگی، زبانی و سنتی یا به حاشیه رانده می‌شوند یا کاملاً از دست می‌روند. این موضوع به شکل ساخت بناهای با الگوهای معماری جدید، تبدیل فضاهای عمومی قدیمی به کاربری‌های مدرن و تغییر چشم‌انداز فرهنگی شهر مشهود است. مضافاً با کاهش تعلق اجتماعی و کم‌رنگ شدن شبکه‌های محلی، بسیاری از شهروندان دچار حس انزوا می‌شوند که پیامد آن کاهش مشارکت اجتماعی و دشواری حفظ هویت جمعی است. علاوه بر آن نادیده گرفتن مزیت‌های فرهنگی شامل سنت‌ها، آیین‌ها، هنرها و صنایع دستی که بخشی از هویت جامعه را شکل می‌دهند، می‌تواند موجب افول فرهنگی شوند. ناکارآمدی در حکمرانی یا ناکارآمدی مدیریتی موجب کاهش کیفیت تصمیم‌گیری، اجرا و پاسخگویی به نیازها می‌شود. نظام بودجه‌ریزی ایران تمرکزگرا است و بیش از ۷۰٪ بودجه ملی از طریق دولت مرکزی تخصیص می‌یابد. تمرکزگرایی در بودجه‌ریزی (مانند تخصیص ۸۰٪ بودجه عمرانی به استان‌های مرکزی) توسعه نیافتگی شهرهای کوچک را تشدید می‌کند. تمرکززدایی مالی محدود است و شهرهای کوچک اغلب از بودجه‌های استانی (مانند اعتبارات تملک دارایی) سهم کمی می‌گیرند، که منجر به نابرابری منطقه‌ای می‌شود (Abbasi et al, 2015). از سوی دیگر، شهرداری‌ها و سازمان‌های درگیر در مدیریت شهری محلی با وظایف بسیار گسترده و متنوعی مواجهند که برای هرکدام نیازمند ساختارها و منابع تخصصی است، اما توان و ظرفیت لازم را برای مدیریت مؤثر همه این وظایف ندارند. ضعف هماهنگی بین شهرداری‌ها و سایر سازمانهای ذیربط باعث موازی‌کاری، اتلاف منابع و ناتوانی در حل مشکلات شهری شده‌است. این موضوع باعث شده که مسائل به صورت پراکنده و ناکارآمد حل شوند و در نتیجه اعتماد عمومی کاهش یابد. ضعف تعامل با مردم و رویکرد غیرمشارکتی سبب شده، کمتر به نیازهای واقعی شهروندان و توجه شود. این امر باعث کاهش مشارکت مردم در اداره شهرها شده‌است. در مجموع، حکمرانی ناکارآمد در شهرهای کوچک ایران ناشی از ضعف ظرفیت‌های نهادی، نبود ساختارهای مناسب مشارکتی و نظارتی، مدیریت ناکافی و عدم هماهنگی بین سازمان‌ها و همچنین کم‌توجهی به پیچیدگی‌های محلی است که به نارضایتی اجتماعی منجر شده‌است.

پیامدها

پیامدها شامل خروجی‌های تأثیرگذاری است که ممکن است مشهود یا نامشهود باشند، همچنین نشان‌دهنده تأثیرات مثبت یا منفی اقدامات انجام شده هستند. در این پژوهش چهار پیامد کلیدی شناسایی شده‌اند: «انقباض جمعیتی»، «زوال فرهنگی»، «نابودی اکوسیستم‌ها»، «فروپاشی اقتصادی».

شهرهای کوچک ایران به دلیل عوامل اقتصادی مانند فقر، بیکاری، کمبود امکانات دولتی و مهاجرت، به ویژه مهاجرت نیروی کار جوان و تحصیل کرده به کلانشهرها، با کاهش جمعیت مواجهند. همان‌طور که گزارش‌ها نیز نشان می‌دهند که نرخ بیکاری جوانان در شهرهای کوچک حدود ۲۵٪ است (Worldbank, 2024). این موضوع موجب کاهش سرمایه انسانی، کاهش تقاضا برای خدمات شهری و کاهش توان اقتصادی این شهرها می‌شود. همچنین این انقباض جمعیتی می‌تواند منجر به کاهش کیفیت زندگی و ایجاد چرخه معیوبی از توسعه نیافتگی و مهاجرت شود. فشارهای اقتصادی و مهاجرت به کلانشهرها می‌تواند شامل بیکاری، نابرابری‌های درآمدی، افزایش هزینه‌های زندگی و تمایل افراد به جستجوی فرصت‌های شغلی و زندگی در شهرهای بزرگ باشد. ناکافی بودن فرصت‌های شغلی در سطح محلی، باعث مهاجرت جوانان و افراد تحصیل کرده به شهرهای بزرگ شده و این چرخه منجر به کاهش جمعیت، پیری ساکنان و رکود اقتصادی می‌شود. از سوی دیگر افزایش شمار فروشگاه‌ها و شرکت‌های زنجیره‌ای، در نابودی کسب‌وکارهای کوچک و تضعیف فعالیت‌های اقتصادی مبتنی بر خرده‌فروشی در شهرهای کوچک نقش قابل تاملی داشته‌است.

مهاجرت‌های گسترده و تغییرات سریع اجتماعی-اقتصادی موجب تضعیف هویت محلی و خرده‌فرهنگ‌ها، کاهش نقش اخلاق و معنویت و عدم تعامل مناسب میان گروه‌های فرهنگی شده‌است. ضعف مدیریت فرهنگی، همچنین تعدد متولیان فرهنگی، شرایط را تشدید کرده‌است. این عوامل باعث افزایش احساس بیگانگی، تنهایی و کاهش تعهد اجتماعی در شهروندان شده‌است.

همچنین شهرهای کوچک ایران به شدت تحت تأثیر تخریب زیست‌محیطی قرار دارند. نابودی تالاب‌ها، جنگل‌ها، مراتع و منابع آبی، به همراه اثرات تغییرات اقلیمی و گرم‌شدن زمین، باعث فروپاشی اکوسیستم‌های محلی شده‌است. این تخریب‌ها تهدیدی جدی برای تنوع زیستی، کشاورزی و کیفیت زندگی مردم هستند. فعالیت‌های جنگلی و معدنی نابجا و مدیریت ناکارآمد منابع طبیعی، روند تخریب را تشدید کرده‌است. نتیجه این روندها، کاهش تاب‌آوری شهرهای کوچک و تهدید زندگی جوامع محلی است. مهاجرت‌های معکوس و رشد ساخت و ساز در شهرهای کوچک ناشی از فشارهای اقتصادی و زیست‌محیطی کلانشهرها، اگرچه ممکن است به توسعه اقتصادی منجر شود، اما به دلیل عدم وجود برنامه‌ریزی و مدیریت مناسب، موجب گسترش ساخت و سازهای غیرقانونی و تغییر کاربری‌های ناسازگار با کشاورزی و محیط‌زیست شده‌است. این پیامدها مجموعاً نشان‌دهنده عدم کارایی شرایط فعلی برای ایجاد توسعه متوازن و پایدار، حفظ هویت و محیط‌زیست هستند.

راهبردها

راهبردها به کنش‌های خاصی اشاره دارند که از پدیده محوری حاصل می‌شوند. راهبردها اقدامات یا واکنش‌هایی هستند که برای مقابله با شرایط و چالش‌ها انجام می‌شوند. راهبردهای اولیه حاصل از داده‌های پژوهش که برای برون‌رفت از این شرایط تبیین شده در چهار محور قابل دسته‌بندی هستند: «افزایش آمادگی در برابر چالش‌های محیطی و تغییرات اقلیمی»، «توانمندسازی اقتصاد محلی»، «تحریک بخشی اجتماعی»، «کارآمد نمودن حکمرانی».

افزایش آمادگی در برابر چالش‌های محیطی و تغییرات اقلیمی، مدیریت منابع طبیعی، توسعه پایدار و تعادل میان سنت و مدرنیته به حفظ اکوسیستم‌های طبیعی، بهینه شدن بهره‌برداری از منابع آب و خاک، حفظ پوشش گیاهی و تنوع زیستگاه‌های طبیعی کمک کرده و به نوبه خود سلامت اکوسیستم و مقاومت جامعه را در برابر مخاطرات محیطی افزایش می‌دهد.

توسعه اقتصاد محلی، زمینه‌ساز ایجاد شغل‌های پایدار و متناسب با توان و ظرفیت منطقه خواهد بود که باعث بهبود معیشت و کاهش بیکاری می‌شود. توسعه فعالیت‌های اقتصادی محلی مانند گردشگری، کشاورزی پایدار و صنایع دستی، فرصت‌های شغلی متنوع و مبتنی بر ظرفیت‌های بومی ایجاد میکند که از نوسانات بازارهای خارجی تا حد ممکن مستقل باشند. اشتغال پایدار به معنی درآمد مستمر و امنیت اقتصادی برای خانوارها نیز هست که منجر به بهبود کیفیت زندگی، دسترسی بهتر به آموزش، بهداشت و خدمات اجتماعی می‌شود. با فراهم‌شدن فرصت‌های شغلی مناسب، به‌ویژه برای جوانان و زنان سرپرست خانوار، توانمندی‌های فردی و جمعی ایشان نیز افزایش می‌یابد. توسعه اقتصاد، با تمرکز بر سرمایه‌گذاری در گردشگری پایدار مبتنی بر مزیت‌های نسبی محلی مانند جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی، ایجاد زیرساخت‌های گردشگری، بازاریابی دیجیتال و حمایت از راه‌اندازی کسب‌وکارهای خرد و صنایع دستی با هدف حفظ فرهنگ بومی و اشتغال‌زایی، ممکن خواهد شد. همچنین بهره‌گیری از فناوری‌های نوین برای ارتقای بهره‌وری کشاورزی و اتصال کشاورزان به بازارهای

جدید با استفاده از اقتصاد دیجیتال، امکان ایجاد زنجیره ارزش محلی برای تولید، فرآوری و عرضه محصولات کشاورزی و صنایع دستی را تسهیل کرده که امکان استفاده بهینه از منابع و توانمندسازی اقتصادی را فراهم می‌کند. شهرهای کوچک با ترکیب فناوری و فرهنگ می‌توانند به قطب‌های توسعه تبدیل شوند.

در کنار این امر، ارزش مهمی که همواره درخصوص شهرهای کوچک ترویج می‌شود، پایین‌تر بودن هزینه‌های زندگی نسبت به کلانشهرها است. هزینه‌های کمتر مسکن، خوراک، خدمات و سایر نیازهای روزمره نسبت به شهرهای بزرگ می‌تواند عامل مهمی در جذب و ماندگاری ساکنان و کسب‌وکارها به سوی شهرهای کوچک باشد. این مزیت باعث جذب جمعیت‌هایی می‌شود که یا به دنبال کاهش هزینه‌های زندگی هستند یا می‌خواهند کسب‌وکارهای کوچک خود را در محیطی با هزینه کمتر راه‌اندازی کنند. به علاوه هزینه کمتر زندگی می‌تواند منجر به جذب بازنشستگان، هنرمندان، کارآفرینان کوچک و نیروهای آزادکار شود که به دنبال محیطی آرام‌تر با هزینه کمتر برای زندگی و فعالیت‌هایشان هستند.

دسترسی به فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، اینترنت پرسرعت و زیرساخت‌های دیجیتال، امکان مشارکت در بازارهای مدرن، کار از راه دور، آموزش مجازی و تعاملات اقتصادی فراملی را فراهم می‌کند. اقتصاد دیجیتال و کار از راه دور می‌تواند فرصت‌های شغلی جدیدی در شهرهای کوچک ایجاد کند. زیرساخت‌های دیجیتال مانند اینترنت پرسرعت، ابزارهای ارتباطی و فناوری‌های نو، این امکان را به افراد می‌دهند که بدون نیاز به حضور فیزیکی در محل کار، از راه دور فعالیت کنند. این قابلیت باعث می‌شود که جوانان ساکن در شهرهای کوچک، به جای مهاجرت به شهرهای بزرگ یا خارج از کشور، در محل خود بمانند و اشتغال پیدا کنند. اتصال به اقتصاد دیجیتال همچنین امکان تبادل دانش، حمایت از نوآوری و همکاری‌های بین‌المللی را برای شهرهای کوچک تسهیل می‌کند و باعث رفع برخی مشکلات ناشی از فاصله مکانی و محدودیت‌های زیرساختی می‌شود. این شرایط زمینه‌ای، محیط مساعدی فراهم می‌کنند تا افراد و جوامع ساکن با بهره‌گیری از این امکانات بتوانند فرصت‌ها و چالش‌ها را مدیریت کنند. همچنین یک معنی دیگر هوشمندسازی در شهرهای کوچک، به کارگیری فناوری‌های نوین و سیستم‌های ساده اما موثر برای بهبود کیفیت زندگی و افزایش کارایی مدیریت شهری است. این اقدام‌ها می‌تواند شامل سیستم‌های هوشمند مدیریت زباله، کنترل مصرف انرژی در منازل، بهینه‌سازی روشنایی خیابان‌ها و توسعه زیرساخت‌های دیجیتال باشد.

حفظ ویژگی‌های فرهنگی و تاریخی یک منطقه همراه با توسعه صنعت گردشگری، می‌تواند باعث جذب گردشگران داخلی و خارجی شود. این امر درآمدزایی و اشتغال در سطح محلی را افزایش داده و به رشد اقتصاد منطقه کمک می‌کند. این عوامل به همراه توسعه گردشگری فرهنگی و طبیعی، جاذبه‌هایی برای جذب گردشگران ایجاد می‌کنند. گردشگری موجب افزایش درآمد محلی، اشتغال‌زایی در حوزه‌های خدمات، صنایع دستی و فعالیت‌های مرتبط می‌شود. این روند همچنین می‌تواند به تقویت حس تعلق و هویت مردم نسبت به منطقه‌شان کمک کند.

تحرك بخشی اجتماعی با تکیه بر تداوم سنت‌ها، زبان‌ها، هنرهای بومی و سبک زندگی محلی باعث تقویت حس تعلق به مکان و هویت جمعی شده و از فرسایش فرهنگی جلوگیری می‌کند. این موضوع همچنین با جذب گردشگری فرهنگی به سوی خود، ارزش افزوده اقتصادی ایجاد می‌نماید. برای جلوگیری از فرسایش فرهنگی و هویتی و در عین حال بهره‌مندی از مزایای مدرنیته، تلفیق راهبردهایی برای حفظ هویت فرهنگی و تاریخی شهرهای کوچک همراه با بکارگیری فناوری‌های نوین و توسعه اقتصادی، ضروری است. حفظ تعادل بین فناوری‌های مدرن و احترام به فرهنگ بومی، محیطی پایدار و متعادل فراهم می‌آورد. طراحی فضاهای شهری و معماری که هم به ویژگی‌های بومی احترام می‌گذارند و هم امکانات فناورانه و رفاهی جدید را در بر می‌گیرند از جمله راهکارهای قابل توجه در حوزه شهرسازی هستند. ترویج فرهنگ محلی در مقابل جریان‌های جهانی و ایجاد تعادل بین ارزش‌های سنتی و نیازهای روزمره جامعه نیز از جمله راهکارهای اجتماعی این حوزه محسوب می‌شوند. حفظ هویت فرهنگی نه تنها اقتصاد را تقویت می‌کند، بلکه انگیزه‌ای برای ماندگاری جوانان است.

برای غلبه بر تمرکزگرایی، ادغام شهرهای کوچک در شبکه‌های منطقه‌ای آمایشی ضروری است، که می‌تواند مهاجرت را کاهش دهد و توسعه پایدار را تقویت کند. از منظر آمایش سرزمین، اگرچه در طرح‌های کالبدی ملی به نقش شهرهای کوچک به عنوان «پل ارتباطی شهری-روستایی» اشاره شده (Zarabi & Mousavi, 2009)، اما فقدان برنامه اجرایی و سازوکارهای نظارتی برای محقق کردن این نقش، به شکاف بین طرح‌های کلان و اجرای محلی و «ناکارآمدی در حکمرانی» دامن می‌زند. این طرح‌ها با تحلیل ظرفیت‌ها، فرصت‌ها و محدودیت‌های محیطی، اقتصادی و اجتماعی هر منطقه، فرصت طراحی استراتژی‌های اختصاصی برای هر شهر کوچک و ناحیه پیرامونی را

فراهم می‌آورند. بنابراین، مدل نهایی باید فرآیندی چندسطحی از تحلیل‌های راهبردی، اجرایی و نظارتی بودجه‌ای و فضایی را شامل شده و این ابعاد را از طریق بسترهای نهادی و سیاستگذاری رسمی به یکدیگر مرتبط سازد.

تمرکززدایی منابع مالی با تدوین بودجه‌های منطقه‌ای و ایجاد سیستم ارزیابی عملکرد بودجه در سطح ناحیه‌ای، می‌تواند ظرفیت‌های محلی را ارتقاء دهد و از تمرکزگرایی اقتصادی جلوگیری کند. همزمان، استفاده از طرح‌های آمایش سرزمین به‌مثابه ابزار سیاستگذاری فضایی که در ایران و کشورهای توسعه‌یافته برای تعادل بخشی به نظام شهری کاربرد گسترده دارد، باید در مدل لحاظ شود. بنابراین، یکی از کلیدی‌ترین پیش‌نیازهای خروج از چرخه توسعه‌نیافتگی، بازنگری در نظام بودجه‌ریزی ملی و استانی به نفع شهرهای کوچک و تدوین برنامه‌های آمایشی عملیاتی در سطح استان‌ها است که به جای دیدگاه یکسان‌ساز، بر اساس مزیت‌های نسبی هر خوشه از شهرهای کوچک (مثلاً شهرهای مرزی، شهرهای دارای جاذبه گردشگری، شهرهای کشاورزی) طراحی شده باشند. این رویکرد، شرط لازم برای موفقیت راهبردهای عملیاتی پیشنهادی در سطح محلی است.

مشارکت فعال مردم در تصمیم‌گیری‌ها و اجرای پروژه‌ها، از اصول کلیدی در مدیریت شهری مبتنی بر توسعه پایدار است. افزایش مشارکت مردم در فرآیندهای تصمیم‌گیری و توزیع قدرت به سطوح پایین‌تر مدیریتی، موجب می‌شود تصمیم‌گیری‌ها نزدیک‌تر به نیازهای واقعی مردم بوده و اجرایی‌شدن آنها سریع‌تر صورت گیرد. این رویکرد به افزایش پاسخگویی، شفافیت و کارآمدی در اداره امور منجر می‌شود و زمینه را برای یافتن راه‌حل‌های بومی و موثر فراهم می‌کند. ابزارهای مشارکت، شامل ایجاد فضای گفتگو، استفاده از اپلیکیشن‌های شهری برای دریافت پیشنهادها و انتقادات و تشویق مشارکت اجتماعی در فعالیت‌های محلی است. همچنین توسعه ظرفیت‌های محلی از طریق آموزش و توانمندسازی نیروهای انسانی محقق خواهد شد. مشارکت مردمی کلید موفقیت در برنامه‌ریزی توسعه شهرهای کوچک است.

این پژوهش راهکارهایی نظیر توانمندسازی اقتصاد محلی با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، توسعه زیرساخت‌ها و خدمات، تقویت گردشگری فرهنگی و بوم‌گردی، حفظ هویت محلی و فرهنگ بومی، مشارکت مردمی و تمرکززدایی در حکمرانی را برای تحول و پویایی این شهرها پیشنهاد می‌کند. اجرای راهبردها باعث ایجاد فرصت‌های بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی می‌شود که در نهایت منجر به کاهش مهاجرت اجباری یا ناشی از مشکلات اقتصادی خواهد شد و امکان بازگشت و مهاجرت معکوس افراد به منطقه را فراهم می‌آورد. این امر علاوه بر حفظ نیروی انسانی جوان و تحصیل‌کرده، از تخلیه جمعیت و پیری بیش‌ازحد نیز جلوگیری می‌کند. همچنین کاهش مهاجرت و بازگشت افراد باعث تقویت انسجام اجتماعی، حفظ پیوندهای خانوادگی و اجتماعی، ارتقای روحیه جمعی و افزایش مشارکت در توسعه محلی می‌شود. این راهبردها (و راهکارهای مصدافی ارایه شده برای هر کدام) با رویکردی همگرا می‌توانند به شهرهای کوچک کمک کنند تا از چالش‌های اقتصادی، زیست‌محیطی و فرهنگی عبور کنند و توسعه پایدار و حفظ هویت خود را تجربه نمایند. مقوله‌های مطرح شده در قالب یک فهم سیستماتیک، به هم مرتبطند و بر اساس مقوله‌های حاضر نموداری از روابط بین مقوله‌ها استخراج گردیده‌است. بر مبنای یافته‌های این پژوهش، عوامل شهر طبق نظریه زمینه‌ای را می‌توان در قالب شرایط زمینه‌ای، شرایط علی، شرایط مداخله‌گر و پیامد نهایی، به صورت زیر بیان نمود.

شکل ۳. مدل علی (مدل پارادایمی)

اگرچه مدل ارائه شده مبتنی بر داده‌های زمینه‌محور است ولی عملیاتی یا کاربردی نمودن آن برای سیاست‌گذاران، نیازمند مطالعه‌های تکمیلی بیشتر و نظام‌مندتر خواهد بود.

نتیجه‌گیری

شهرهای کوچک یکی از موضوعات قابل توجه در بسیاری از پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای چند دهه گذشته بوده‌اند. با این حال هیچ تعریف صریحی از ویژگی‌های شهرهای کوچک وجود ندارد. از این‌رو در این پژوهش ابتدا از مشارکت‌کنندگان خواسته شد تا تعریف خود را از شهر کوچک در ایران و ویژگی‌های آن، ابراز کنند. بر اساس نظر ایشان، شهر کوچک در ایران به شهری با جمعیت بین ۵,۰۰۰ تا ۵۰,۰۰۰ نفر اطلاق می‌شود که از ویژگی‌های زیر برخوردار است:

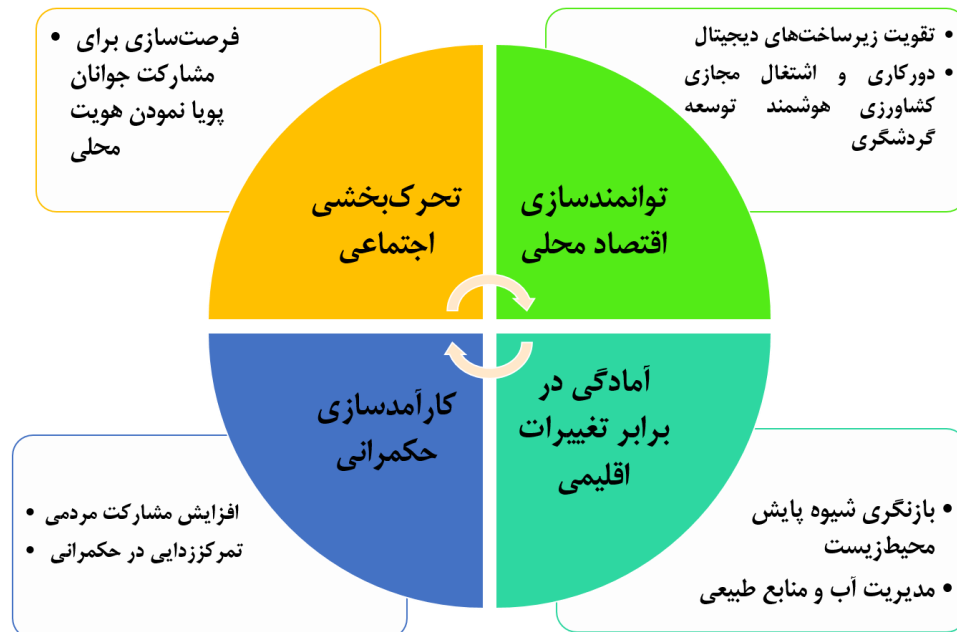

شکل ۴. ویژگی‌های شهرهای کوچک بر اساس نتایج پژوهش

با این حال همان‌طور که یکی از مصاحبه‌شوندگان تصریح می‌کند: «شهری با ۵۰ هزار نفر در استان تهران ممکن است کوچک محسوب شود، اما در یک استان کمتر توسعه‌یافته، شهری با همین جمعیت یک شهر بزرگ یا مرکز شهرستان می‌تواند باشد»؛ از این‌رو گرچه غالباً ارائه تعریف از یک مفهوم، بیانگر نگرشی تعمیم‌پذیر نسبت به آن است، اما این پژوهش با عبور از نگرش اثباتی و تأکید بر اینکه تعریف می‌تواند بنا به زمانه و زمینه خود، متفاوت باشد (Nikpeyma & Ahmadi, 2024)، دیدگاه مشارکت‌کنندگان را مبنا قرار می‌دهد. در بخش تحلیلی پژوهش حاضر این نکته حاصل شد که شهرهای کوچک ایران در آستانه تحول هستند و با وجود پتانسیل‌های بالای اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی، به دلیل چالش‌های ساختاری مانند ضعف زیرساخت‌ها، مهاجرت جوانان به کلان‌شهرها، و بحران‌های زیست‌محیطی، نتوانسته‌اند نقش کلیدی خود را در توسعه متوازن منطقه‌ای ایفا کنند و این شرایط، روند توسعه‌نیافتگی این شهرها را شدت بخشیده‌است. لیکن، با اتخاذ یک مدل توسعه یکپارچه مبتنی بر هوشمندی و هویت محلی، این شهرها می‌توانند به قطب‌های پویای اقتصادی و اجتماعی تبدیل شوند.

گرچه امروزه توجه به سیاست‌های کلان در امر سیاست‌گذاری منطقه‌ای به‌عنوان یک اصل کلی پذیرفته شده‌است؛ اما این بدان معنی نیست که آنچه در سطح ملی مناسب است، برای تمامی مناطق یا حتی در سطوح ناحیه‌ای درون مناطق نیز مفید واقع شود. در متون مدیریت شهری، پیشنهاد می‌شود برای اثربخشی سیاست‌ها به طراحی اقدامات مشخص مانند تعریف شاخص‌های عملکرد، تعیین مسئولیت‌ها و منابع مالی پرداخته شود (Wirth et al, 2016; Alarabi & Alasmari, 2023). همچنین نظریه‌ها و مطالعات توسعه منطقه‌ای تأکید دارند که بودجه‌ریزی چندسطحی و طرح‌های آمایش سرزمین از ارکان توسعه متوازن هستند که باید در پژوهش‌های ملی و منطقه‌ای به طور جدی مد نظر قرار گیرند (Ma, 2002; Rezvani et al, 2009; Pacione, 2003). باید توجه داشت که تحقق پتانسیل‌های هر شهر در سطح

محلی مستلزم اتخاذ رویکرد منحصر به خود خواهد بود که می‌بایست مستقلاً اما بر اساس الگوی کلان ارایه‌شده، تدوین شوند؛ چراکه نادیده گرفتن استعدادها، توانایی‌ها و مزیت‌های نسبی هر منطقه باعث می‌شود تا سرمایه‌گذاری‌ها متناسب با امکانات و ظرفیت‌های بالقوه مناطق صورت نگیرد و با وجود اجرای برنامه‌های متعدد توسعه در سطح ملی، همچنان روند توسعه‌نیافتگی و نابرابری در میان مناطق تداوم یابد.

شکل ۵. مدل راهبردی پژوهش برای توسعه پایدار شهرهای کوچک

راهبردهای ارائه‌شده در مدل، چارچوب کلی و محورهای استراتژیک اصلی می‌باشند، اما برای تأثیرگذاری در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی شهری لازم است به سطح عملیاتی و ابزاری منتقل شوند. سیاست‌های اجرایی باید شامل تعیین اهداف شاخص، تخصیص منابع مالی و انسانی، تعیین وظایف نهادهای مسئول و چارچوب زمانی اجرا باشند. برای مثال، در محور «توانمندسازی اقتصاد محلی» می‌توان اقدامات مشخصی چون ایجاد صندوق‌های حمایت مالی از کسب‌وکارهای خرد، تسهیل اعطای وام‌های کم‌بهره، راه‌اندازی مراکز آموزش مهارت‌های دیجیتال بومی و طراحی بسته‌های تشویقی برای توسعه گردشگری محلی را تعریف کرد. در محور «کارآمد نمودن حکمرانی»، بهره‌گیری از سیستم‌های مدیریت اطلاعات شهری (سامانه‌های اطلاعات مکانی) و ایجاد سازوکارهای تعامل مردمی مثل سامانه‌های پشتیبانی تصمیم‌گیری مشارکتی اشاره نمود. چنین رویکردی موجب می‌شود راهبردها از سطح کلی و شعارگونه فراتر رفته و قابلیت تبدیل به اقدامات ملموس و بودجه‌پذیر را پیدا کنند.

بر اساس چارچوب کلی طرح شده، می‌توان ترتیب منطقی ایده‌پردازی برای شهرهای کوچک را به سطح محلی نیز تخصیص داد. بر این مبنا سه عنصر کلیدی در این فرایند را می‌توان طرح نمود:

- تشخیص چالش‌ها: ابتدا مشکلات اصلی شهرهای کوچک شناسایی و تحلیل می‌شوند.
- بررسی پتانسیل‌ها (فرصت‌ها): قابلیت‌های منحصر به فرد این شهرها در حوزه‌های اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی مورد بررسی قرار می‌گیرد.
- ارائه راهکارها: راهکارهای عملی که برخاسته از الگوی کلی مطرح شده در این مقاله هستند به شکل موضوع محور طرح می‌شوند: مانند هوشمندسازی، توسعه اقتصاد محلی و تقویت مشارکت مردمی.

شکل ۶. طبقه‌بندی ابرچالش‌ها، فرصت‌ها و راهکارهای مرتبط با شهرهای کوچک ایران

از جنبه مقایسه با پژوهش‌های دیگر می‌توان مقوله محوری «ناکارآمدی اقتصاد کشاورزی» را هم‌راستا با نظریه «اقتصادهای هم‌افزا» (Tuñón Navarro, 2013) دانست. این نظریه بر فقدان تمرکز فعالیت‌های اقتصادی متنوع و پیوند خورده، به عنوان مانع اصلی توسعه تأکید دارد؛ وضعیتی که در داده‌های این پژوهش به وضوح در قالب وابستگی به کشاورزی سنتی، نبود صنایع تبدیلی و تکمیلی، و ضعف در ایجاد زنجیره ارزش محلی مشاهده شد. همانگونه که گوین (۲۰۱۹) اشاره می‌کند شهرهای کوچک هند با چالش‌هایی از جمله ضعف در حکمرانی محلی و وجود گسترده اقتصاد غیررسمی مواجه‌اند که محدودیت‌هایی در تأمین خدمات و توسعه پایدار ایجاد می‌کند؛ این پژوهش نیز نشان داد که ضعف در ساختار حکمرانی و همچنین ضعف نظام اقتصادی جزء موانع مهم توسعه شهرهای کوچک ایران هستند. از این رو، مقوله ناکارآمدی در حکمرانی و سیاست‌های تمرکزگرا مستقیماً با چارچوب نظری تمرکززدایی و حکمرانی خوب مرتبط است که بر ضرورت واگذاری اختیار و منابع به سطوح محلی برای پاسخگویی مؤثرتر به نیازهای هر منطقه تأکید دارد (Guin, 2019). با این حال در ایران بیش از اینکه وجود اقتصاد غیررسمی یک مسئله جدی تلقی شود، ضعف در اقتصاد پایه (کشاورزی و صنعتی) مشهود است. مقوله عدم استفاده از فرصت‌های توسعه با نظریه آسیب‌پذیری اقتصادی شهرهای کوچک (Lobao & Hooks, 2003) نیز هم‌خوانی دارد. همچنین در سطح کلان، مساله ناکارآمدی در حکمرانی نیز مشابه امری است که در دیدگاه پیرامونی شدن شهرهای کوچک توسط ویرث و همکاران (2016) مطرح شده و نشان می‌دهد چگونه تمرکزگرایی ملی چرخه توسعه نیافتگی را تشدید می‌کند.

گوگ و همکاران (۲۰۲۲) اشاره می‌کنند توسعه موفق شهرهای کوچک نیازمند رویکردی تلفیقی است که جنبه‌های مختلف اکولوژیکی، تولیدی و زندگی اجتماعی را در نظر گیرد و سیاست‌های منطقه‌ای هماهنگ را دنبال نماید. طبق پیشنهاد علی‌عسکروف و همکاران (۲۰۲۳) توسعه پایدار در شهرهای کوچک نیازمند رویکردی تلفیقی است که به شرایط تاریخی-جغرافیایی و نیازهای اجتماعی-اقتصادی توجه کند و سیاست‌گذاری‌های محلی نیز باید در قالب این چارچوب شکل گیرد. العربی و الاسمری (۲۰۲۳) نیز بر اهمیت برنامه‌ریزی‌های دقیق و جامع، افزایش مشارکت جامعه محلی و استفاده مؤثر از فناوری‌های نوین برای مقابله با چالش‌ها و بهره‌برداری از فرصت‌ها را تأکید می‌کنند. همچنین توصیه می‌کنند سیاست‌های توسعه باید به گونه‌ای طراحی شوند که بر حفظ هویت محلی، ارتقاء کیفیت زندگی و پایداری محیط زیستی تأکید داشته باشند. راهبرد توانمندسازی اقتصاد محلی از طریق توسعه گردشگری، صنایع دستی و کشاورزی هوشمند، در تطابق با دیدگاه «توسعه درون‌زا» است (Pallagst, 2008) که بر بهره‌گیری از پتانسیل‌ها و مزیت‌های نسبی بومی به عنوان موتور محرک توسعه تأکید می‌ورزد.

همچنین باید توجه کرد در بطن این تحقیق به مسایل اقلیمی و زیست‌محیطی از جمله بحران آب در کشور و اثرات آن بر توسعه شهرهای کوچک اشاره شده است. محدودیت دسترسی به منابع آب می‌تواند به عنوان یک مانع برای توسعه این شهرها در کشور تلقی شود؛ همان‌طور که در گذشته نیز عامل تخلیه و ویرانی بسیاری از سکونتگاه‌ها در کشور بوده است. بر این مبنا همان‌طور که دیاز و همکاران (۲۰۲۴) پیشنهاد

می‌دهند، سازگاری موفق با تغییر اقلیم باید یک رویکرد چندبعدی و جامع باشد که همزمان ابعاد اجتماعی، مدیریتی و اکولوژیکی را در نظر می‌گیرد. از این رو توجه به تغییر در شیوه حکمرانی آب نیز اهمیتی فزاینده می‌یابد.

باید اذعان نمود، پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و ساخت مدلی مفهومی، به تبیین مسائل توسعه شهرهای کوچک ایران پرداخته‌است؛ لیکن در بخش‌هایی مانند تعمیم‌پذیری نتایج، به دلیل عدم استفاده از داده‌های کمی، مطالعه‌های بعدی می‌توانند شواهدی در تایید یا رد دیدگاه‌های تحریر شده در این مقاله ارائه دهند. همچنین تمرکز بر ایران به عنوان یک گستره جغرافیایی، مانع از مقایسه تطبیقی شهرهای کوچک ایران در سطوح فروملی یا در سطحی قابل مقایسه با کشورهای مشابه می‌شود که می‌توانست دیدگاه‌های برخاسته از مدل پژوهش را تقویت کند. علاوه بر این، مطالعه حاضر بر پایه وضعیت کنونی و داده‌های فعلی است و ممکن است نتواند تغییرات سریع جمعیتی یا تحولات آینده در حوزه فناوری و اقتصاد را به خوبی پیش‌بینی کند. در پایان چند پیشنهاد پژوهشی برای تحقیقات آتی ارائه می‌گردد:

- استفاده از رویکردهای مبتنی بر داده‌های کمی، مطالعات مقایسه‌ای منطقه‌ای، آینده‌پژوهی و بهره‌گیری از داده‌های بزرگ مقیاس (بیگ دیتا) برای تحلیل پویایی شهرهای کوچک ایران.
- انجام مطالعه‌ای با روش ترکیبی (کیفی-کمی) در یک نمونه بزرگ‌تر و ارائه راهبردهای پیشنهادی.
- مطالعه تطبیقی بین شهرهای کوچک ایران با کشورهای مشابه (مانند ترکیه، مالزی و...) یا حتی استان‌های مختلف ایران (مقایسه بین استان‌های مرزی، شمالی و مرکزی) برای آشکار نمودن شباهت‌ها و تفاوت‌ها در عوامل زمینه‌ای خاص هر منطقه.
- طراحی یک «مدل حکمرانی چند-سطحی» خاص برای شهرهای کوچک ایران به طوری که نقش نهادهای ملی، استانی و محلی در آن به وضوح تعریف شده‌باشد.
- ارزیابی سیاست بودجه‌ریزی ایران و تحلیل سهم شهرهای کوچک از بودجه کشور در مقایسه با نظام شهری.

References

- Abbasi E, Rastegarnia F, Hosseinu M. (2015). Investigation the Effect of Fiscal Decentralization on Government Size and Provinces Economic Development. *JEPR*. 20(2), 3-20. (in Persian) URL: <http://epri.ir/article-1-1335-fa.html>
- Alarabi, S., & Alasmari, F. (2023). Challenges and opportunities for small cities in the Kingdom of Saudi Arabia: A study of expert perceptions. *Sustainability*, 15(8), 1-16. Doi: doi.org/10.3390/su15086960
- Aliaskarov, D. T., Kaimuldinova, K. D., Laikhanov, S. U., & Salimzhanov, N. O. (2023). Historical-geographical aspects of sustainable development of small towns (on the example of small towns in Zhambyl region). *Journal of Geography & Environmental Management*, 69(2), 14-22. Doi: [10.26577/JGEM.2023.v69.i2.02](https://doi.org/10.26577/JGEM.2023.v69.i2.02)
- Amarfact (2024). Iran cities by population, URL: <http://amarfact.com/statistics/iran-cities-by-population/>
- Azizi, M. M., Zebardast, E., & Bornafar, M. (2018). Analysis of the factors and effects of village transformation to city on urban system in Guilan Province, Iran (1956–2016). *MJSP*, 22(1), 187–218. (in Persian) URL: <http://hsm.sp.modares.ac.ir/article-21-14036-en.html>
- Azkia, M., & Imani-Jajermi, H. (2005). Sociological investigation of the factors affecting the efficiency of Islamic City Councils. *Nameh-ye Olum-e Ejtemaei (Social Sciences Letter)*, 26, 33-64. (in Persian)
- Bell, D., & Jayne, M. (2009). Small cities? Towards a research agenda. *International Journal of Urban and Regional Research*, 33(3), 683–699. Doi: [10.1111/j.1468-2427.2009.00886.x](https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2009.00886.x)
- Bogdański, M., & Janusz, M. (2022). Small towns' functions as a determinant of the standard of living in rural areas—An example from Poland. *Sustainability*, 14(20), 13254, 1-21. [http://doi.org/10.3390/su142013254](https://doi.org/10.3390/su142013254)
- Chen, M., Chen, C., Jin, C., Li, B., Zhang, Y., & Zhu, P. (2024). Evaluation and obstacle analysis of sustainable development in small towns based on multi-source big data: A case study of 782 top small towns in China. *Journal of Environmental Management*, 366, 121847, 1-19. Doi: [10.1016/j.jenvman.2024.121847](https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.121847)

- Diaz, C. G., Zambrana-Vasquez, D., & Bartolomé, C. (2024). Building resilient cities: A comprehensive review of climate change adaptation indicators for urban design. *Energies*, 17(8), 1959, 1-19. [Doi: 10.3390/en17081959](https://doi.org/10.3390/en17081959)
- Dilley, L., Gkartzios, M., & Odagiri, T. (2022). Developing counterurbanisation: Making sense of rural mobility and governance in Japan. *Habitat International*, 125, 102595, 1-10. Doi: [10.1016/j.habitatint.2022.102595](https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2022.102595)
- Eghtesadonline (2025). 40% drop in employment in the agricultural sector. URL: <http://www.eghtesadonline.com/008h3L>.
- Gong, X., Zhang, X., Tao, J., Li, H., & Zhang, Y. (2022). An evaluation of the development performance of small county towns and its influencing factors: A case study of small towns in Jiangyin City in the Yangtze River Delta, China. *Land*, 11(7), 1059, 1-22. Doi: [10.3390/land11071059](https://doi.org/10.3390/land11071059)
- Guin, D. (2019). Contemporary perspectives of small towns in India: A review. *Habitat International*, 86, 19–27. Doi: [10.1016/j.habitatint.2019.01.003](https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2019.01.003)
- Han, Y., Deng, Y., & Ni, R. (2023). Why small towns are shrinking: The spatial heterogeneity of small towns shrinkage and the impact of it from the perspective of rural-urban interaction in China. *PLOS ONE*, 18(11), 1-21. Doi: [10.1371/journal.pone.0293889](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0293889)
- Hardoy, J. E. & Satterthwaite, D. (1986), *Small & intermediate urban context: Their role in regional & national development within the Third World*, London: Hodder & Stoughton. Doi: [10.4324/9780429306112](https://doi.org/10.4324/9780429306112)
- Hosseini, S. H., & Hajilou, M. (2019). Drivers of urban sprawl in urban areas of Iran. *Regional Science*, 98 (2), 1137–1159. Doi: [10.1111/pirs.12381](https://doi.org/10.1111/pirs.12381)
- Hu, M., Wang, L., Wang, W., et al. (2022). Study on the sustainable development factors of agriculture-oriented characteristic towns in China. *Sustainability*, 14(19), 1-15. Doi: [10.3390/su141912292](https://doi.org/10.3390/su141912292)
- Iranstatis (2025). Number of cities in Iran in 2024. URL: <http://iranstatis.com/downloads/h01010004/>
- Irna (2025). A review of the country's demographic statistics; from increasing urbanization to the tendency towards aging.
- Jaszczak, A., Pochodyła-Ducka, E., & Pranskuniene, R. (2024). Assessing the success of the development strategy of the Cittaslow Movement: An analysis of revitalisation programs and expert's insights on the model for small towns' sustainable development. *Sustainability*, 16(11), 44-59. Doi: [10.3390/su16114459](https://doi.org/10.3390/su16114459)
- Karimi B, Salmani M, Seyedali B, Mohammadreza R. (2014). Impacts Assessment of Transformation of Rural Settlements to Urban ones in Development of Mountainous Regions, Using Grounded Theory Method (Case Study: Dailaman District, Siahkhal Township). *JHRE*. 33(145), 95-110. (in Persian) URL: <http://jhre.ir/article-1-519-en.html>
- Liu, C., & Liu, J. (2023). Resilience of living streets in small and medium-sized towns: A grounded theory study of Yixing, China. *Sustainability*, 15(15), 1-23. Doi: [10.3390/su151512084](https://doi.org/10.3390/su151512084)
- Lobao, L. M., & Hooks, G. (2003). Public employment, welfare transfers, and economic well-being across local populations: Does a lean and mean government benefit the masses? *Social Forces*, 82 (2), 519–556. Doi: [10.1353/sof.2004.0016](https://doi.org/10.1353/sof.2004.0016)
- Ma, L. J. C. (2002). Urban transformation in China, 1949–2000: A review and research agenda. *Environment and Planning A*, 34(9), 1545–1569. Doi: [/doi.org/10.1068/a34192](https://doi.org/10.1068/a34192)
- Mally, K. V., Bobovnik, N., Kimovec, L., & Lampič, B. (2022). Changes in (sustainable) development of Slovenian small towns. *European Countryside*, 14(1), 87-103. Doi: [10.2478/euco-2022-0005](https://doi.org/10.2478/euco-2022-0005)

- Mansourzadeh, A., Sasanpour, F., Shama, A. and Fasihi, H. (2022). The Future of Small Border Towns Affected by the Process of Urban Shrinkage (Case Study: Arkavaz City). *Journal of Urban Social Geography*, 9(1), 233-252. (in Persian) Doi: [10.22103/JUSG.2022.2069](https://doi.org/10.22103/JUSG.2022.2069)
- Medina, M. L. P., Garfias, R. A., & Tellez, B. L. C. (2023). Entrepreneurship on small towns: Opportunities and challenges. *South Florida Journal of Development*, 4(3), 1032–1047. Doi: [10.46932/sfjdv4n3-001](https://doi.org/10.46932/sfjdv4n3-001)
- Najarsadeghi, M., & Dorostkar, E. (2022). An assessment of the role of small towns in the development of periphery population centers using network analysis. *Cities*, 131, 104026. Doi: [10.1016/j.cities.2022.104026](https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.104026)
- Nikpeyma, M. & Ahmadi, H. (2024). Pragmatic Reconsideration of the Definition of Urban Planning in Iran Based on Grounded Theory. *Urban Planning Knowledge*, 8(4), 21-42. (in Persian) Doi: [10.22124/upk.2025.29407.1999](https://doi.org/10.22124/upk.2025.29407.1999)
- Pacione, M. (2003). *Urban geography: A global perspective* (2nd ed.). London: Routledge. Doi: [10.4324/9780203023525](https://doi.org/10.4324/9780203023525)
- Pallagst, K. M. (2008). Shrinking cities: Planning challenges from an international perspective. from *Cities Growing Smaller* published by Kent State University's, *Cleveland Urban Design Collaborative*, Kent State University. URL: http://www.academia.edu/5112213/Planning_Challenges_from_an_International_Perspective
- Rezapour, A. & Zebardast, E. (2015). Selecting a small city for regional development using the analytic network process (ANP) in the metropolitan region of Amol, Babol, Sari and Ghaemshahr. *Journal of Urban-Regional Studies and Research*, 7(26), 23-42. (in Persian) URL: http://urs.ui.ac.ir/article_20144.html?lang=en
- Rezvani, M. R., Goli, A., & Roonizi, S. R. Akbariyan. (2009). The role and function of small towns in rural development using network analysis: The case of Roniz rural district (Estahban County). *JGRP*, 2(9), 214-223. Doi: [10.5897/JGRP.9000145](https://doi.org/10.5897/JGRP.9000145)
- Sassenou, L. N., Olivieri, L., Olivieri, F. (2024). Challenges for positive energy districts deployment: A systematic review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 191, 1-19. Doi: [10.1016/j.rser.2024.114152](https://doi.org/10.1016/j.rser.2024.114152)
- Sharif Kazemi, Z. and Mousavi, M. N. (2019). The Role of Small Cities in Bringing Balance to Regional Sustainable Development and Changes in the Urban System (Case Study: Alborz Province from 1986 to 2016). *Town and Country Planning*, 11(1), 79-104. Doi: [10.22059/jtcp.2019.279376.669986](https://doi.org/10.22059/jtcp.2019.279376.669986)
- Sharma, A., Singh, S. N., Martinez Serratos, M., Sahu, D., & Strezov, V. (2025). Urban energy transition in smart cities: A comprehensive review of sustainability and innovation. *Sustainable Futures*, 10, 1-12. Doi: [10.1016/j.sfutures.2025.100940](https://doi.org/10.1016/j.sfutures.2025.100940)
- Strauss, A., & Corbin, J. (2012). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (E. Afshar, Trans.). Tehran: Ney Publisher. (Original work published 1992). (in Persian)
- Tacoli, C. & Satterthwaite, D. (2002), *The Urban Part of Rural Development: The Role of Small & Intermediate Urban Centers in their Regional & Local Economies, Including Rural Development & Poverty Reduction*, *International Institute for Environment & Development prepared for the working group on secondary towns & rural growth European Forum on Rural Development Cooperation Montpellier*, 4-6 September. URL: <http://www.iied.org/9226iied>

- Tong, Y., Liu, W., Li, C., Zhang, J., & Ma, Z. (2021). Understanding patterns and multilevel influencing factors of small town shrinkage in Northeast China. *Sustainable Cities and Society*, 68, 102811. Doi: [10.1016/j.scs.2021.102811](https://doi.org/10.1016/j.scs.2021.102811)
- Tuñón Navarro, J. (2013). Regions: From regionalism to regionalization. *Sociopedia*, 1-12. Doi: [10.1177/205684601391](https://doi.org/10.1177/205684601391)
- Wirth, P., Elis, V., Müller, B., & Yamamoto, K. (2016). Peripheralisation of small towns in Germany and Japan – Dealing with economic decline and population loss. *Journal of Rural Studies*, 47, 62-75. Doi: [10.1016/j.jrurstud.2016.07.004](https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.07.004)
- Worldbank (2022). Islamic Republic of Iran. URL: <http://www.worldbank.org/en/country/iran>.
- Worldbank (2024). Iran, Islamic Rep. URL: <http://data.worldbank.org/country/IR>
- Xiong, N., Wong, S. W., Ren, Y., & Shen, L. (2020). Regional disparity in urbanizing China: Empirical study of unbalanced development phenomenon of towns in southwest China. *Journal of Urban Planning and Development*, 146(3), 1-15. Doi: [10.1061/\(ASCE\)UP.1943-5444.0000586](https://doi.org/10.1061/(ASCE)UP.1943-5444.0000586)
- Yu, Z., Yuan, D., Zhao, P., Lyu, D., & Zhao, Z. (2023). The role of small towns in rural villagers' use of public services in China: Evidence from a national-level survey. *Journal of Rural Studies*, 100. Doi: [10.1016/j.jrurstud.2023.103011](https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2023.103011)
- Zarabi, A., & Mousavi, M. (2009). Examining the function of small towns in the urban system and regional development: A case study of Yazd province. *Geography and Environmental Planning Journal*, 20(34), 1-18. (in Persian) URL: http://gep.ui.ac.ir/article_18434.html?lang=en
- Zebardast, E. (2004). *Size of the city*. Tehran: Publications of the Iranian Urban Planning and Architecture Studies and Research Center, first edition (in Persian)
- Zhang, L., Sun, Y., Li, C., & Li, B. (2024). Promoting sustainable development in urban–rural areas: A new approach for evaluating the policies of characteristic towns in China. *Buildings*, 14(4), 1-22. URL: <http://amarfact.com/statistics/iran-cities-by-population/>.